

Museumsforeningen for Hals Kommune

ÅRSSKRIFT 2002

HALS MUSEUM
Lokallhistorisk Arkiv for Hals Kommune

MUSEUMSFORENINGEN FOR HALS KOMMUNE

Som medlem af Museumsforeningen

- har du og din husstand gratis adgang til museet i åbningstiden
- gratis adgang til museets medlemsaftner, med filmforevisning, foredrag, diskussion m.m.
- støtter du det kultur- og lokalhistoriske arbejde i Hals Kommune
- er du med til at sikre at vores fælles kulturarv bliver bevaret
- sikrer du dig indflydelse på lokale museums- og arkivaktiviteter
- får du 10% rabat ved køb af publikationer udgivet af Hals Museum
- vil du modtage hvervegaver, når du hverver nye medlemmer
- som nyt medlem modtage en gave
- modtager du *Årsskrift fra Museumsforeningen for Hals Kommune og Hals Museum* en gang årligt, samt tidsskriftet *Ting og Tider – Nyt fra Hals Museum* mindst to gange om året.

Et personligt medlemskab koster 75,00 kr. pr. år. Et erhvervs- eller institutionsmedlemskab koster 300,00 kr. pr. år. Et livsvarigt medlemskab koster 1.500 kr. én gang for alle.

BESTYRELSEN FOR MUSEUMSFORENINGEN FOR HALS KOMMUNE OG HALS MUSEUMS STYRELSE PR. 1. JAUNAR 2003

Valgt på foreningens generalforsamling:

Formand Klem Thomsen, Heden 9, Vester Hassing, 9310 Vodskov.

Tlf. 98 25 72 67. e-mail: klem@thomsen.tdcadsl.dk.

Næstformand Carl Leck, Hedegårdsvej 20, Øster Hassing, 9362 Gandrup.

Tlf. 98 25 97 77.

Kasserer Klaus Aage Bengtson, Nordkær 12, Holtet, 9362 Gandrup.

Tlf. 98 25 97 77.

Sekretær Allan Jensen, Mølevænget 19, 9362 Gandrup.

Tlf. 98 25 99 10. e-mail: e-mail:allanjensengandrup@post.tele.dk.

Yrsa Jensen, Sonderskovvej 219, Gaaser, 9362 Gandrup.

Tlf. 98 25 00 83. e-mail: gaaser@email.dk.

Leo Laursen, Mælkevejen 21, 9370 Hals. Tlf. 20 77 37 38.

Annegrethe Østergaard, Kystvejen 27, Hou, 9370 Hals. Tlf. 98 75 34 43.

Suppleant Jørgen Bendixen, Skovsgårdsvej 4, 9370 Hals. Tlf. 98 25 10 76.

Valgt af kommunalbestyrelsen:

Søren Nordhald, Sømærket 5, 9370 Hals.

Tlf. 98 75 02 80. e-mail: nordhald@halskom.dk.

Museumsleder:

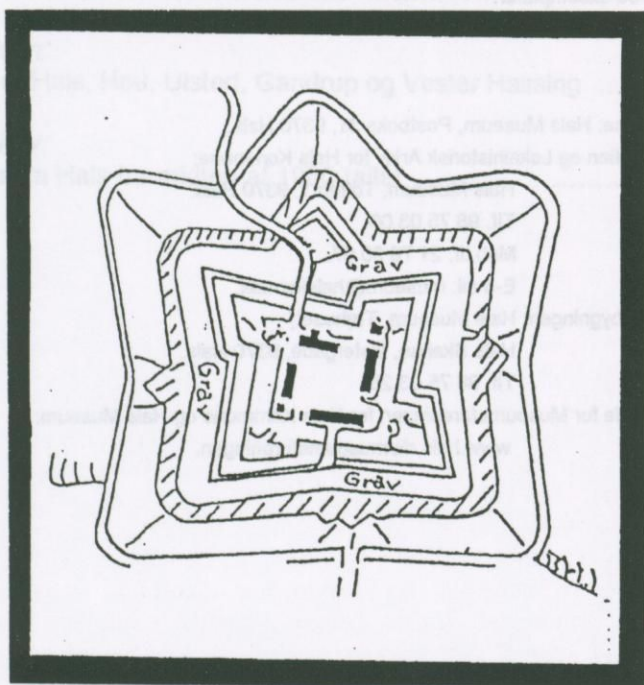
Henrik Gjøde Nielsen, Oddesundvej 3, 9220 Aalborg Øst.

Tlf. 98 15 25 54. e-mail: fogth.gjoede@mail1.stofanet.dk

Museumsforeningen for Hals Kommune

ÅRSSKRIFT

2002

HALS MUSEUM

Lokalhistorisk Arkiv for Hals Kommune

Hals Skanse - Hou Batteri - Ulsted Mølle

Hals Kommunes Kunstsamling

Arsskrift 2002.

Museumsforeningen for Hals Kommune.

Hals Museum.

Redaktør: Henrik Gjøde Nielsen.

Redaktion: Allan Jensen, Yrsa Jensen, Henrik Gjøde Nielsen,

Klem Thomsen, Annegrete Østergaard.

Copyright © forfatterne, Museumsforeningen for Hals Kommune & Hals Museum.

Illustrationer: Lokalhistorisk Arkiv for Hals Kommune, hvor intet andet er anført.

Udgivet februar 2003 af Hals Museum og Museumsforeningen for Hals Kommune.

Tilrettelægning: Henrik Gjøde Nielsen.

Teknisk produktion: Hals Museum.

Oplag: 700 eksemplarer.

ISSN 1395-2447.

Adresser:

Postadresse: Hals Museum, Postboks 31, 9370 Hals.

Administration og Lokalhistorisk Arkiv for Hals Kommune:

Hals Museum, Toften 1, 9370 Hals.

Tlf. 98 75 03 06.

Mob.tlf. 21 78 90 07.

E-mail: museum@halskom.dk.

Udstillingsbygningen: Hals Museum, Tøjhuset,

Hals Skanse, Østergade, 9370 Hals.

Tlf. 98 75 03 25.

Hjemmeside for Museumsforeningen for Hals Kommune og Hals Museum:

www.hals.dk/museumsforeningen.

INDHOLD

Henrik Gjøde Nielsen:

Tørv og ulve, skoler og nazister 4

Henrik Gjøde Nielsen:

Tørv i verden, i Danmark og i Hals Kommune 5

Klem Thomsen:

Ulve i Hals Kommune og i Danmark 12

Henrik Gjøde Nielsen:

Af Hals Kommunes ældste skolehistorie 18

Martin Larsen:

Nazimøder i Hals, Hou, Ulsted, Gandrup og Vester Hassing 27

Ellen Givskov:

Erindringer fra Hals fra midten af 1900-tallet 33

TØRV OG ULVE, SKOLER OG NAZISTER

Af Henrik Gjøde Nielsen

Den redaktionelle linie vi har valgt for henholdsvis foreningens og museets tidsskrift *Ting og Tider – Nyt fra Hals Museum* og *Årsskrift* for Museumsforeningen for Hals Kommune og Hals Museum slår også igennem i herværende *Årsskrift 2002*. Artikler der omhandler museumstekniske, administrative, økonomiske o.s.v. emner er henvist til *Ting og Tider*, mens årsskriftet er forbeholdt decideret lokal- og kulturhistoriske artikler, gerne med et indhold, der rækker ud over kommunegrænsen. Det har typisk været sådan i årsskriftet, at Hals Kommunes enkelte lokaliteter behandles under forskellige synsvinkler i selvstændige artikler. En artikel om Vester Hassing, om Hals, Ulsted o.s.v. I *Årsskrift 2002* har vi valgt at gøre det lidt anderledes. Vi kommer stadig hele kommunen rundt, men på en anden måde. I denne årgang er det temaerne der er styrende. Vil man læse noget om en særlig lokalitet, henvises man således til elementer i artiklerne, der er styret af emne, ikke af geografi, men som ikke desto mindre kommer hele Hals Kommune rundt. *Årsskrift 2002* indledes med min artikel *Tørv i verden, i Danmark og i Hals Kommune*, der er en bearbejdet udgave af det indledende kapitel i min bog *Fra tørv til natur*, 2003. Der har vist sig at være så stor interesse for bogen, at redaktionen har fundet det rimeligt at udbrede kendskabet ikke til bogen, men til emnet, for alle foreningens medlemmer. Derpå følger artiklen *Ulve i Hals Kommune og i Danmark* i hvilken *Klem Thomsen*, med udgangspunkt i ulvegraven i Ulsted, fortæller om dette frygtomgærdede dyr, dets gøren og laden og ikke mindst ulvejagter i Hals Kommune. Jeg selv har skrevet næste bidrag, *Af Hals Kommunes ældste skolehistorie*, en lille pilotundersøgelse af det organiserede skolevæsens spæde start i kommunen, de første fundatser, skolebygningernes indretning og tilstand m.v. Cand.phil. et stud.mag. ved Aalborg Universitet *Martin Larsen* beretter i artiklen *Nazimøder i Hals, Hou, Ulsted, Gandrup og Vester Hassing* om et mørkt kapitel i historien, nemlig om det danske nazistpartis møder i Hals Kommune i 1935, om talernes baggrund og videre skæbne, og om nazisternes valgresultater i Hals i 1935, 1939 og 1943. Årsskriftet afsluttes med undtagelsen fra reglen, nemlig artiklen *Erindringer fra Hals fra midten af 1900-tallet* af *Ellen Givskov*, der levende fortæller om sine oplevelser som barn i Hals by. God fornøjelse med *Årsskrift 2002*.

TØRV I VERDEN, I DANMARK OG I HALS KOMMUNE

Af Henrik Gjøde Nielsen

Vor Tørveproduktion i Tiden 1932-38 har ligget omkring 330000-530000 Tons aarlig, saa vort Lands normale Behov vil være dækket over hundreder Aar frem i Tiden.

Carl Ramsing: Brunkul og Tørv, 1940, s. 10.

Tørv i verden – eller: Allerede de gamle romere...

Allerede de gamle romere..., plejer man at skrive når man vil gøre det klart, at dét fænomen vi nu skal beskæftige os med er gammelt, meget gammelt og meget interessant, eftersom det har kunnet påkalde sig de gamle romeres opmærksomhed. Og hvad har Hals Museum nu med de gamle romere at gøre?

Det er naturligvis tørv det drejer sig om. Thi allerede de gamle romere, personificeret ved forfatteren Plinius, skrev omkring år 75 efter Kristi fødsel om de vilde germanere i nord, og i den forbindelse tillige om tørv. På den måde får vi ikke bare romerne blandet ind i sagen, men også introduceret tørven i litteraturen. Plinius skrev nemlig bl.a. følgende om germanerne, vore både forfærdelige og beundringsværdige forfædre:

"Med deres hænder samler de dynd, og når dette er blevet tørt – mere ved blæst end ved sol – varmer de deres mad og deres af nordenvinden stivnede indvolde ved hjælp af denne jordart."

Plinius var tydeligvis ikke begejstret for klimaet hos det folk, han beskrev. Som romer har han været vant til mere solbeskinnede himmelstrøg og behageligere temperatur end den, han fandt i det høje nord, med dets til-marv-og-ben-trængende vinde. Hertil kommer, at Plinius åbenbart heller ikke var særlig bekendt med denne besynderlige, brændbare jordart, med dette dynd, som germanerne varmede deres indvolde og knogler ved. Umiddelbart kan dette forbyse, for Plinius var også og blandt meget andet naturhistoriker. Men han var romersk naturhistoriker, og tørvemoser findes kun i tempererede, køligere områder, og ikke i Plinius' lune hjemland.

Nu er det én sag, at romeren Plinius ikke vidste noget om tørv. Men ganske anden sag er, at tørv frem til mands minde var noget alle vidste hvad var, for alle skulle bruge tørv. Derfor kan det undre, at så stor en del af tørvenes historie ikke er klarlagt, og at en stor del af denne historie er ved at gå i glemmebogen. Og derfor må det være på sin plads her, efter meget kort at have omtalt tørv i verden, at sø-

ge at angive hovedlinierne i tørvens historie i Danmark og i Hals Kommune.

Tørv i Danmark

En forudsætning for dannelsen af tørv er lave temperaturer om vinteren. Tørv dannes ved, at bevoksningen ved søer og vandhuller med tiden og hvert efterår ender under vandspejlet, hvor det kolde vand og det lave iltindhold hindrer forrådnelse. I stedet indledes en kemisk proces, i hvilken ilt og kvælstof frigives fra de døde plantedele, således at delenes indhold af kulstof forøges. Efter nogle hundrede års forløb vil der være dannet tykke lag af uforrådnede planterester på bunden af søen; jo længere tid jo tykkere lag, og måske fyldes søen eller vandhullet helt op. Det, der danner laget og fylder søen eller vandhullet, er tørv.

Denne type mose kaldes lavmoser. Lavmoser kan så i nogle tilfælde give gode vækstbetingelser for tørvemosser, eller spaghnum, som kan vokse hen over lavmosen og lægge sig som en dyne over tørv. Sker det, taler man om højmoser, hvor de mest berømte og de største i Danmark er Lille Vildmose i det østlige Himmerland og Store Vildmose i det vestlige Vendsyssel.

Parallelt med og i forlængelse af Plinius' omtale, dokumenteres udnyttelsen af moserne gennem arkæologiske fund. Der er nemlig tale om en gammel foreteelse. Man har fundet tørveredskaber der kan dateres til ca. år 200 før Kristi fødsel, og fra middelalderen fortæller de danske skriftlige kilder, primært skøder og gavebreve, at det tilsyneladende var almindeligt, at velstående jordejere udviste godgørenhed mod de fattige ved at tillade dem at skære tørv i mosen til eget forbrug. I renæssancetiden, i 1500-1600-årene, finder vi ligeledes i tingbøgerne adskillige stridigheder om tørverettigheder, ligesom sigtelser for tyveri af opgravede tørv er hyppigt forekommende, hvilket må betyde, at god og lettilgængelig tørv var ved at blive en mangelvare. Men behov for tørv havde alle, primært til opvarmning, men også som byggemateriale til bygning af primitive huse og hytter, skønt denne funktion med tiden gled i baggrunden. I løbet af 1700-tallet søger man at få lidt mere styr på forholdene, og mange landsbyer får i deres vider og vedtægter tinglyst, hvad hver enkelt mands rettigheder i mosen var, men heller ikke dette var uden problemer, så jævnlige bliver reglerne reguleret.

I forbindelse med landsbyernes udskiftning omkring år 1800 blev moserne typisk opdelt i lodder, hvis størrelse, antal og fordeling stort set fulgte opdelingen af den øvrige landbrugsjord. Flere større gårde, som ofte havde mere mose end de selv kunne udnytte, udstykkede

disse arealer i mindre moselodder, som blev solgt til gårde i mosefattige områder. Disse gårde kunne have en afstand på 10 til 20 km. til moselodderne, og en større mose kunne på den måde ejes af et meget stort antal gårde, spredt ud over hele sognet. Men et godt tørveskær var et vigtigt gode, og en lang transport og megen umage værd.

1800-årene kom for tørvenerne, som for så mange andre dele af samfundet, til at stå i industrialiseringens og effektiviseringens tegn. I første del af århundredet fremstillede man fortsat tørv manuelt; man skar overfladetørven ud med særlige redskaber, man stablede, vendte, tørrede, men fra midten af 1800-tallet begynder tillige forskellige maskiner at dukke op; maskiner, som både kunne lette og effektivisere arbejdet, hvilket der var behov for, for tørv blev opfattet som en naturressource, som kun i alt for ringe grad blev udnyttet. Allerede i 1809 havde kgl. landinspektør N. Lund gjort opmærksom på, at tørvemosernes potentiale burde undersøges nærmere, ud fra en betragtning om, at:

"Naar Nøden lærer os ikke længere at foragte vore egne Naturprodukter og deres indenlandske Forædling, saa vil Tørv i alle Egne med største Fordel blive søgt og anvendt, ligesaavel hos os som hos andre Nationer. Den gerrige gloer paa sin Mose, som en funden Skat, den han alene ønsker allerede at have i sit vellaasede Gjemme som rede Penge. Den Vankundige hænger med Hovedet, gaber og sukker, fordi han ikke veed, hvorledes han skal bære sig ad, medens den kloge og virksomme Statsborger lægger planer og udfører dem, til hans og Familiens Velstand og til Glæde over at kunne forunde arbejdende Medmennesker omkring sig Fortjeneste, og derved gavne Staten og tilligemed sig selv."

Landinspektør Lund's ønske blev indfriet i sidste del af 1800-tallet, hvor den systematiske og i stadigt stigende grad industrielle udnyttelse af Danmarks tørvemoser tog til i intensitet og omfang, og kom til at betyde stadigt mere for landets samlede husholdning og økonomi. Netop fordi tørvproduktion har så lang en historisk baggrund, så stort et omfang og så gennemgribende en betydning kan det undre, at vi skal helt frem til 1902, før man første gang forsøgte at få et dækkende overblik over den årlige produktion af tørv i Danmark. Dette år blev produktionen opgjort til 46.760 tons maskintørv og 53.000 tons håndtørv, i alt ca. 100.000 tons. I tiden fra 1902 til 1966 opgjorde man så løbende den årlige produktion. Fra de ca. 100.000 tons i 1902 nåede man en første kulmination i 1918 med 2.259.000 tons. Dette tal opnåedes efter en stadigt voldsommere stigning for hvert år i Den første Verdenskrig 1914-1918, startende med kun

187.000 tons i 1914. Efter 1918 gik det stort set ned ad bakke frem til 1932, hvor man producerede 312.000 tons. Gennem 1930'erne kan konstateres en svag stigning, men med udbruddet af Den anden Verdenskrig 1939-1945 og ikke mindst den tyske besættelse af Danmark den 9. april 1940 nærmest eksploderede tørveproduktionen, fra 2.513.000 tons i 1940 til 5.685.000 tons i 1945. 1943 blev jubelåret i dansk tørveproduktion, med 5.976.000 tons; det var sådan ca. også det eneste der var at juble over det år. Allerede i 1946 begyndte så afmatningen at sætte ind med 3.705.000 tons, hvor dog året 1948 kunne skrive sig for produktion af 5.168.000 tons, men derefter gik produktionen ned. Ganske vist viser tallene udsving i 1950'erne, men sidste gang tørveproduktionen var over 1.000.000 tons var i 1952. I 1966 produceredes blot 9.000 tons.

Tiden var løbet fra anvendelsen af tørv som brændsel, og Carl Ramsing's optimistiske påpegning i 1940 af, at Danmark kunne dække behovet for tørv i mere end hundrede år frem i tiden var om ikke gjort til skamme, så dog ikke længere aktuel. Nye og mere effektive brændselsformer og opvarmningsmetoder havde holdt deres indtog. Men moserne findes jo stadig, og skulle det blive nødvendigt, kan man principielt igen tage fat på tørvegravning. Der er i så fald blot en del detaljer og tekniske forhold, der skal forandres grundlæggende.

Tørv i Hals Kommune

I Hals Kommune findes både høj- og lavmoser. Moserne har gennem tiden givet såvel brændsel som bygningsmateriale til egnens befolkning. Især det første.

Omtale af tørv findes i adskillige kilder til Hals Kommunes historie, men aldrig som sagen selv, når bortses fra en enkelt væsentlig undtagelse, nemlig kilderne til I/S Knoldgaard's historie, som er en sag helt for sig selv. Derimod indgår tørv i adskillige og forskellige sammenhænge, ofte som et vigtigt element.

Blandt de ældste dokumenter fra Hals Kommune, hvori tørv omtales, et Stae Grandebrev eller granderet; d.v.s. det regelsæt, der gjaldt for gård- og bymænd i Stae. Grandebrevet er indført i Kjær Herreds Tingbog den 8. oktober 1734, i forbindelse med en retstrætte, som jeg ikke skal komme nærmere ind på her. Stae Granderet er den eneste af Kjær Herreds granderetter, der er bevaret i fuldt omfang. Af granderettens paragraf 47 fremgår, at ingen må grave eller driste sig til at lade grave nogen slags tørv i nogen slags jord i Stae. Den som alligevel gør, skal både miste tørvene og betale 1 mark for hvert læs, der skønnes at være, til granderne, d.v.s. gård- og by-

mændene, og 2 mark til herskabet. Videre fremgår det af paragraf 48, at man heller ikke må grave tørv noget sted i Stae, uden at man forinden har indhentet de menige granders samtykke, og uden at være blevet forevist det tildelte areal af grandefogeden. Et slags appendix til granderetten udgøres af paragrafferne 68-71, der drejer sig om naboejerlauget Laden, nemlig Øster og Vester Laden, der havde noget jord fælles med Stae. Her drejer den meget lange paragraf 69 sig udelukkende om tørv, om forbud mod uautoriseret tørvegravning og om de rettigheder, som folkene fra Laden havde til at grave tørv i fællesjorden. At man i et sådant uhyre vigtigt lokalt regulativ gjorde så meget ud af både at forebygge tyveri af og klarlægge rettigheder til tørv, antyder hvor centralt et gode tørv var.

Det var de i byen og sognet, og det var de for den enkelte. Det kan man få et indtryk af ved at foretage et strejftog i et udvalg af aftægtskontrakter fra Hals Kommune. Aftægtskontrakter udgjorde tidligere tiders pensionsordning, for de mere heldigt stillede. Til sikring af ydelserne blev aftægten tinglyst til gården, og forpligtede således enhver ejer i aftægtsfolkernes levetid, og ikke blot eksempelvis de pågældendes søn.

Det er f.eks. tilfældet med Ole Nielsen i Vester Sønderlund i Ulsted Sogn, som den 4. november 1833 ved afståelse af gården forpligtede sin søn til at yde aftægt, der bl.a. inkluderede, at så længe Ole Nielsen og hans hustru levede, skulle de begge frit nyde husværelse, spise og drikke, lys og varme, ulden og linned, renlighed og god og anstændig, kærlig pleje i stuen hos aftægtsgiveren. Skulle sønnen, eller dennes eventuelle efterfølger, ønske at slippe for at dele stue med aftægtsfolkene, angives i kontrakten hvilket hus der i så fald skulle opføres til disse, med præcisering af størrelse, indretning af rum, samt tørverum. Tørvene skulle naturligvis bjerges i rette tørvebjergningstid og sættes i hus, "tørre og forsvarlig gode efter egnens skik og brug." Skønt Ole Nielsen, at dømme efter kontraktens indhold og krav, der må have stået mål med gårdens formåen, var en ganske holden mand, der havde gjort det godt i livet, så havde han dog en brist: Han kunne ikke skrive. Kontrakten er underskrevet "Ole Nielsen, med ført pen."

Aftægtsmanden Ole Nielsen var i ovenstående eksempel den, der stod bag udfærdigelsen af dokumentet. Det modsatte kunne også være tilfældet, nemlig at den der skulle yde aftægten var dokument skriver.

Den 20. august 1852 underskrev gårdmand i Ulstedlund Søren Christian Jensen en kontrakt, hvorved han forpligtede både sig selv og sin gårds eventuelle tilkommende ejere at yde Søren Christian

Jensen's forældre, Jens Simonsen og Ane Sørensdatter, livsvarig aftægt. Denne bestod bl.a. i at stille de nødvendige rum til rådighed, og i faste årlige ydelser af levnedsmidler, bl.a. korn, flæsk, salt, mælk, ost og brændevin, samt en lille sum kontante penge. Desuden skulle leveres bægning, brygning og vask, fåretalg til belysning, fri adgang til gårdens brønd, "god og omhyggelig Pleie og Opvartning," transport af præsten, når man gerne så denne tilkaldt, og en hæderlig og anstændig begravelse efter egnens skik og brug, uden yderligere vederlag. Alle ydelser var listet op i særskilte blokke, med bolig i den første, fødevarer i den anden, de øvrige ydelser i 4. til 10. post, og i tredje post, d.v.s. som en af de førstnævnte og væsentlige ydelser omtales... tørv:

"Til Ildebrændsel leveres aarlig i rette Tørvebjærgningstid i veltørret tilstand 4 Læs Skudtørv og 6 Læs Splittørv af god Qvalitet og ligeledes af almindelig Størrelse. De bringes i Huus hvor forlanges."

Også her skal det bemærkes, at Søren Christian Jensen forpligtede ikke blot sig selv, men også eventuelle nye ejere af gården at yde aftægten. Jensen kunne gå fallit; gården kunne stadig yde underhold, bl.a. tørv.

Som et sidste eksempel skal nævnes en aftægtskontrakt fra Hou, i hvilken gårdejer Thomas Kristian Thomsen af Hou den 22. januar 1896 forpligtede sig selv og eventuelle efterfølgere at bygge og vedligeholde en aftægtsbolig for den tidligere ejer, sognefoged og Dannebrogsmænd Thomas Larsen Løgholt og hustru Kirsten Ane Margrethe Thomasdatter. Boligen skulle bl.a. indeholde et bekvemt opbevaringsrum for aftægtsfolkernes ildebrændsel. Blandt meget andet skrev Thomas Kristian Thomsen under på følgende:

"Til Ildebrændsel leveres aftægtsfolkene i rette Tørvebjærgningstid 10.000 Skæretørv af almindelig størrelse og god beskaffenhed i tør og velbehandlet tilstand, frit hjemmebragte og opstablede i Aftægtsfolkernes Tørverum."

Som i de fleste aftægtskontrakter gjaldt også her, at hvis den ene af aftægtsfolkene dør, bortfalder halvdelen af de aftalte ydelser, "med undtagelse af Boligen og Ildebrændsel." Tag og tørv skulle man have, uanset om man var en eller to.

Tørvene fik man fra mosen, og i reglen fra den nærliggende, skønt der som nævnt kunne være ganske langt fra gård til tørveskær. Nogle gårde måtte nøjes med et eller flere lodder, mere eller mindre spredt, i en mere eller mindre fjerntliggende mose. Det fik nu være. Tørv kunne man ikke undvære.

Og så var der gårde, hvis tilliggender for en meget stor del bestod af tørvemose, hvad enten det nu altid havde været sådan, eller det

var et resultat af skiftende tiders handler. En gård, som omkring år 1900 netop havde et meget stort tilliggende af attraktiv tørvemose, var Knoldgaard i Vester Hassing Sogn. Her havde mange fra Øster og Vester Hassing sogne hentet tørv, når der var noget at købe, og det kunne nu være rart at have sit eget tørveskær, være sikret forsyningerne, mente mange. Den mulighed opstod, da godsejer Ahlmann døde. Knoldgaard indgik i dødsboet, og i efteråret 1902 henvendte nogle besindige mennesker sig til advokaten for godsejerens dødsbo. Efter at have kaldt folk sammen i sognene, kunne 53 mænd og to kvinder fra Øster og Vester Hassing sogne så den 2. januar 1903 stifte Interessentskabet Knoldgaard. Nu fik man sikre og rigelige forsyninger af den uundværlige tørv, og startede samtidig et foretagende, der både skulle følge de nationale konjunkturer for tørveproduktion, og udvise en forbløffende overlevelsessevne, også når det så mørkest ud, og som i øvrigt eksisterer i bedste velgående den dag i dag.

Note

Herværende artikel er en lettere bearbejdet udgave af det indledende kapitel til bogen "Fra tørv til natur," udgivet af Hals Museum for I/S Knoldgaard, 2003. Den der vil vide mere om Hals Kommunes tørvehistorie i almindelighed og om det i Øster og Vester Hassing i 1903 dannede og endnu eksisterende tørveproduktionselskab I/S Knoldgaard's historie i særdeleshed, kan således henvises til "Fra tørv til natur." Det turde være overflødigt at nævne, at selskabet ikke længere beskæftiger sig med tørveproduktion, men mere med naturbevaring; deraf bogens titel.

Kilder og litteratur

Upubliceret kildemateriale

Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg

76 B. Kjær herreds tingbog, bd. 76-79, indførsel 8. oktober 1734.

Lokalhistorisk Arkiv for Hals Kommune, Hals Museum

Jr.nr. 221: Stae Grandebrev. 1733. Jr.nr. 469: Thomsen, Thomas Kristian. Aftægtskontrakt. 1904. Jr.nr. 501: Nielsen, Ole. Aftrægtskontrakt. 1833. Jr.nr. 562: Simonsen, Jens. Aftægtskontrakt m.v. 1853-1887. Jr.nr. 564: I/S Knoldgaard. Dagbog, matrikelkort, beretninger, kopier af forhandlingsprotokoller m.v. 1899-2002.

Litteratur og publiceret kildemateriale

Andersen, Helge: Kul, Tørv og Brunkul. 1942.

Andersen, C. H., og Cai M. Woel: Om Tørv. 1940.

Hove, Th. Th.: Tørvegravning i Danmark. 1983.

Jacobsen, Christian: Skærver, tegl og mosetørv. 1987.

Lerche Grith m.fl.: Torv [tørv]. I: Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid, bd. XVIII, s. 519-530. 1974.

Nielsen, Henrik Gjøde: Fra tørv til natur. I/S Knoldgaard. 2003.

Ramsing, Carl: Brunkul og Tørv, 1940.

Værnfelt, Kr.: Kjær herreds knaber og deres frænder. I: Fra Himmerland og Kjær Herred 1967, s. 5-81. 1967.

Værnfelt, Kr.: Ejendomsforholdene i Kjær Herred fra 1500 til 1950. I: Fra Himmerland og Kjær Herred 1969, s. 94-150. 1969.

ULVE I HALS KOMMUNE OG I DANMARK

Af Klem Thomsen

Ulsted

I Ulsted, øst for kirken, ligger resterne af en af de ulvegrave, hvori man i ældre tid fangede ulve. Derfor kunne man forledes til at tro, at navnet Ulsted kommer af, at der var mange ulve på stedet. Dette kan også være tilfældet, for ifølge stednavneforskere er navnet Ulsted sammensat af enten dyrebetegnelsen *ulv* eller mandsnavnet *Ulv* og stednavnetypen *-sted*. Men navnet kan altså også tydes derhen, at storbonden eller høvdingen Ulv – i dag Ulf – som den første rydede skovene på stedet og bosatte sig der; d.v.s. at navnet kan være betegnelsen for Ulvs boplads.

Navnene på *-sted* antages at stamme fra årene ca. 400 til ca. 1050. D.v.s. de er opstået før vikingetiden, hvilket tolkes ud fra, at de helt mangler i de danske vikingebygder, ligesom kristne personnavne helt mangler i disse. Som regel er navnene på *-sted* sammensat af personnavne, men der kendes også en del eksempler på sammensætning med fællesnavne, og specielt nord for Limfjorden synes dette at være tilfældet. Måske kan denne forskel i navnesammensætningen skyldes, at navnene stammer fra forskellig tid, således at sammensætningen med personnavne er de ældste. Dette vides dog ikke med sikkerhed, men det faktum, at en betydelig forskel på størrelsen af de vendsysselske stedbebyggelser, fra sognebyer til enkeltgårde, kunne tydes i den retning.

Ulsted by har valgt ulven som sit vartegn, og det er for så vidt godt nok, for selv om navnets oprindelse fortaber sig i fortiden og giver mulighed for flere fortolkninger, er der trods alt ingen tvivl om, at stedet har været hjem søgt af ulve. Dette kan dels bevidnes af ulvegravens blotte tilstedeværelse, men fremgår også af de skriftlige kilder.

Ulve i Danmark

Der var ikke kun mange ulve i Ulsted. Der var mange ulve i hele landet, og at ulvene var en ståt plage for bønderne og ihjelbed mange husdyr såsom fæl, kvier og får, er der ingen tvivl om. I starten af 1500-tallet, hvor der blev trykt en samling ordsprog, formentes ulven at have den gode egenskab, at den ikke tog bytte på sin egen mark, men den blev alligevel betragtet som en uforbederlig røver: "Lær ulven fadervor, den siger dog lam, lam." Man forsøgte derfor på man-

ge måder at komme ulvene til livs, og hvor der i midten af 1500-tallet var strenge straffe for at forgribe sig på vildtet – som var kongens vildt – måtte menigmand gerne fælde en gråben, en ulv. En fransk rejsende, der i midten af 1600-tallet rejste på Sjælland, omtalte galger langs vejen, hvori der var ophængt tyve og ulve side om side. Denne skik var ældgammel og omtales i Saxos Danmarkskrønike, hvor allerede Frode Fredegod ved lov havde befalet at straffe tobenede og firbenede ransmænd ens; d.v.s. at ulven blev betragtet som en tyveknægt og behandlet derefter.

Ulve i Nordjylland

Mærkeligt nok lader det til, at der i Nordjylland var flere ulve i 1600-tallet end i 1500-tallet, og man antager, at ulvene blev lokket hertil sydfra under de gentagne fjendtlige indfald, som Jylland blev udsat for i første halvdel af 1600-årene. Og selvfølgelig påvirkede dette dagligdagen. Man måtte vogte sine hjerde med større omhu, dyrene i skoven havde knap så fredelige dage som i dag, og selv for mennesker var det ikke uden fare at færdes våbenløse ved vintertide i ubeboede egne. Netop fra denne tid er der mange beretninger om sønderrevne fåreflokke og om kampe mellem heste og ulve, hvor hingste i reglen gik af med sejren, og om vejfarendes flugt når de blev overrasket af de farlige bæster.

Ulvne i Hou Skov

Lad os høre en lokal historie, nemlig den som den gamle Mette Marie Simonsen i sin tid fortalte til Kr. Værnfelt om ulvene i Hou Skov:

"Vor gaard, som jeg er født i, har engang ligget inde midt i Byen, der hvor Jens Dahl nu bor. Der boede for mange Aar siden en Mand, som en Dag kort før Jul var kørende til Melholt Mølle for at faa en Sæk Korn malet; han havde et brunt Føløg og en stort uskor – uskaaret, altsaa en hingst – Hest for Vognen. Han maatte vente længe paa sit Mel, og da han kørte hjem gennem Skoven, var det Nat, men maanelyst. Ved Krytterne var der en Lysning, et Holt, vesten for Vejen. Da Manden kom kørende der forbi, saa han, at der sad en Ulv, som satte Næsen i Vejret og hylede for at tilkalde de andre Ulve. Manden skyndte sig forbi; men lidt efter kom en stor Flok Ulve løbende bag efter ham. Han spændte i en Fart Følhoppen fra, sprang op paa den og slap lykkelig og vel hjem til Hov, mens Ulvene kastede sig over den sorte. Et par Timer senere var der noget, som dundrede paa Mandens Port. Det var den uskor Hest; men nu var den ikke sort, men helt hvid af Skum og Fraade, og den var saa forbit, at Blodet rendte af den. Dagen efter fandt Manden 17 døde Ulve lig-

ULVE I HALS KOMMUNE OG I DANMARK

Af Klem Thomsen

Ulsted

I Ulsted, øst for kirken, ligger resterne af en af de ulvegrave, hvori man i ældre tid fangede ulve. Derfor kunne man forledes til at tro, at navnet Ulsted kommer af, at der var mange ulve på stedet. Dette kan også være tilfældet, for ifølge stednavneforskere er navnet Ulsted sammensat af enten dyrebetegnelsen *ulv* eller mandsnavnet *Ulv* og stednavnetypen *-sted*. Men navnet kan altså også tydes derhen, at storbonden eller høvdingen Ulv – i dag Ulf – som den første rydede skovene på stedet og bosatte sig der; d.v.s. at navnet kan være betegnelsen for Ulvs boplads.

Navnene på *-sted* antages at stamme fra årene ca. 400 til ca. 1050. D.v.s. de er opstået før vikingetiden, hvilket tolkes ud fra, at de helt mangler i de danske vikingebygder, ligesom kristne personnavne helt mangler i disse. Som regel er navnene på *-sted* sammensat af personnavne, men der kendes også en del eksempler på sammensætning med fællesnavne, og specielt nord for Limfjorden synes dette at være tilfældet. Måske kan denne forskel i navnesammensætningen skyldes, at navnene stammer fra forskellig tid, således at sammensætningen med personnavne er de ældste. Dette vides dog ikke med sikkerhed, men det faktum, at en betydelig forskel på størrelsen af de vendsysselske stedbebyggelser, fra sognebyer til enkeltgårde, kunne tydes i den retning.

Ulsted by har valgt ulven som sit vartegn, og det er for så vidt godt nok, for selv om navnets oprindelse fortaber sig i fortiden og giver mulighed for flere fortolkninger, er der trods alt ingen tvivl om, at stedet har været hjem søgt af ulve. Dette kan dels bevidnes af ulvegravens blotte tilstedeværelse, men fremgår også af de skriftlige kilder.

Ulve i Danmark

Der var ikke kun mange ulve i Ulsted. Der var mange ulve i hele landet, og at ulvene var en ståt plage for bønderne og ihjelbed mange husdyr såsom fæl, kvier og får, er der ingen tvivl om. I starten af 1500-tallet, hvor der blev trykt en samling ordsprog, formentes ulven at have den gode egenskab, at den ikke tog bytte på sin egen mark, men den blev alligevel betragtet som en uforbederlig røver: "Lær ulven fadervor, den siger dog lam, lam." Man forsøgte derfor på man-

ge måder at komme ulvene til livs, og hvor der i midten af 1500-tallet var strenge straffe for at forgribe sig på vildtet – som var kongens vildt – måtte menigmand gerne fælde en gråben, en ulv. En fransk rejsende, der i midten af 1600-tallet rejste på Sjælland, omtalte galger langs vejen, hvori der var ophængt tyve og ulve side om side. Denne skik var ældgammel og omtales i Saxos Danmarkskrønike, hvor allerede Frode Fredegod ved lov havde befaleet at straffe tobenede og firbenede ransmænd ens; d.v.s. at ulven blev betragtet som en tyveknægt og behandlet derefter.

Ulve i Nordjylland

Mærkeligt nok lader det til, at der i Nordjylland var flere ulve i 1600-tallet end i 1500-tallet, og man antager, at ulvene blev lokket hertil sydfra under de gentagne fjendtlige indfald, som Jylland blev udsat for i første halvdel af 1600-årene. Og selvfølgelig påvirkede dette dagligdagen. Man måtte vogte sine hjerde med større omhu, dyrene i skoven havde knap så fredelige dage som i dag, og selv for mennesker var det ikke uden fare at færdes våbenløse ved vintertide i ubeboede egne. Netop fra denne tid er der mange beretninger om sønderrevne fåreflokke og om kampe mellem heste og ulve, hvor hingste i reglen gik af med sejren, og om vejfarendes flugt når de blev overrasket af de farlige bæster.

Ulvene i Hou Skov

Lad os høre en lokal historie, nemlig den som den gamle Mette Marie Simonsen i sin tid fortalte til Kr. Værnfelt om ulvene i Hou Skov:

"Vor gaard, som jeg er født i, har engang ligget inde midt i Byen, der hvor Jens Dahl nu bor. Der boede for mange Aar siden en Mand, som en Dag kort før Jul var kørende til Melholt Mølle for at faa en Sæk Korn malet; han havde et brunt Føløg og en stort uskor – uskaaret, altsaa en hingst – Hest for Vognen. Han maatte vente længe paa sit Mel, og da han kørte hjem gennem Skoven, var det Nat, men maanelyst. Ved Krytterne var der en Lysning, et Holt, vesten for Vejen. Da Manden kom kørende der forbi, saa han, at der sad en Ulv, som satte Næsen i Vejret og hylede for at tilkalde de andre Ulve. Manden skyndte sig forbi; men lidt efter kom en stor Flok Ulve løbende bag efter ham. Han spændte i en Fart Følhoppem fra, sprang op paa den og slap lykkelig og vel hjem til Hov, mens Ulvene kastede sig over den sorte. Et par Timer senere var der noget, som dundrede paa Mandens Port. Det var den uskor Hest; men nu var den ikke sort, men helt hvid af Skum og Fraade, og den var saa forbit, at Blodet rendte af den. Dagen efter fandt Manden 17 døde Ulve lig-

gende mellem Gaarden og Krytterne. Dem havde Hesten dræbt, og da Gaardmanden solgte Skindene og tillige fik Præmie for hver Ulv, blev han helt velhavende. Den sorte blev aldrig til Hest mere, men fik Naadsensbrød i Gaarden."

Ulve i mosen

I dag siger man, at "der er ugler i mosen," men det er noget slemt sludder og bestemt ikke forbundet med den fare, som det gamle ordspil oprindeligt skulle give udtryk for. Nej, den korrekte talemåde er, at "der er uller i mosen." Dette er en ganske anden og noget farligere sag, for nu drejer det sig om ulve. Flertalsformen for ulv, altså ulve, er netop i almuesproget "ull." Og hermed passe tolkningen – at der er noget galt på færde – også bedre, og ovennævnte historie bevidner, at man skulle passe på, når *der var uller i mosen*.

De store ulvejagter i Hals Kommune

Man forsøgte bl.a. at komme ulvene til livs ved jagt. Dels blev der i 1677 ansat kongelige ulvejægere, og dels blev det påbudt bønderne at medvirke ved ulvejagter. Og i 1688 kom en forordning, som betød kontant belønning til den, der nedlagde en ulv og bragte den til herredsfogeden. Den heldige jæger fik udbetalt en dusør på fire rigsdaler for en gammel og én rigsdaler for en ung ulv, og han fik desuden lov at beholde skindet, der blev flået af den indleverede ulv. Disse dusører blev ført ind i tingbøgerne, og af disse fremgår bl.a., at der den 9. januar 1691 blev skudt en ulv ved Øster Hassing, Vor Fruedag 1698 en gammel hunulv ved Ulstedlund, og i 1741 en stor gammel hanulv ved Klitgård.

Optegnelser om de store ulvejagter, hvortil egnens bønder blev udkommanderet, findes bl.a. i Dronninglund Godsarkiv, hvor der findes beretninger om flere jagter i 1754. Således blev der den 21. og 22. marts dette år foranstaltet en større ulvejagt, hvortil syv kirkesogne var tilsagte. Jagten startede den 21. marts med klappere fra vestre ende af Dronninglund nordre skov østpå gennem Voer og Albæk skove til havet og drev sydpå til Melholt Å. Her blev en del bønder, som ikke havde været med på jagten hidtil, sat på vagt om natten, for at ulvene ikke skulle gå tilbage. Om morgenen den 22. marts genoptoges jagten med bønder fra Hals, Øster Hassing, Vester Hassing og Horsens sogne, og den strakte sig fra havet i øst norden om Melholt skov mod vest til Ulstedlund i Ulsted Sogn. Der blev jaget til søndre ende af Hals nordre skov, hvor skytterne var opstillet. Der blev set fire ulve, hvoraf den ene blev skudt, og de to blev kvæstede: "I synderlighed den ene, at man ikke tror, den kan leve, hvilke beg-

ge løb ind i Hals Syndre Skov, den fjerde løb tilbage igennem Nørreskov igjennem klapperne. Derpå blev klapperne afsat syndenom Hals Syndre Skov og skytterne blev staaende, hvor de tilforn stode, og blev saa jaget nordpaa, hvor da blev skudt en ulv og ej flere set. Ere da tilsammen skudt 2 ulve, og 4 ræve, kvæstet 2 ulve og set 1 ulv og 3 ræve."

Den 28. og 29. marts samme år blev, da skovfogederne ved Hals skove havde set ulvespor i Hals Sønderskov, igen foranstaltet ulvejagt, og denne gang blev foruden en ulv nedlagt 12 ræve, kvæstet en del ræve, samt fundet tre døde rådyr.

Ulvegraven i Ulsted

En anden måde at fange ulve på var faldgruber, de såkaldte ulvegrave, og resterne af en sådan findes som allerede nævnt øst for Ulsted Kirke. Det gamle navn for graven er "buelte," som på gammelt vendelbomål betyder "buelværk," bolværk. Gravens sider var lodrette og beklædte med planker, der stod som høje palisader hele vejen rundt, og som gjorde siderne glatte. I disse firkantede grave smed man enten selvdøde dyr eller levende gæs, for derved at tiltrække ulvene om natten, og kom ulven i graven kunne den p.g.a. træbeklædningen ikke grave sig fri. Og da gravene kunne være op til fem meter dybe, kunne ulven heller ikke springe op. Herefter kunne man i ro og mag skyde den oppe fra kanten, men ulvekadaveret måtte straks fjernes, for ellers ville andre af familien ikke gå i samme fælde.

At gravene var dybe, vidner en historie om. Hvorvidt historien vedrører Ulvegraven i Ulsted, fortæller den ikke noget om, men den er gengivet i tilknytning til en beretning om ulvegraven i Ulsted. Og måske er historien slet ikke sandfærdig, men det bliver den nu ikke ringere af, så lad os høre den:

"En overgang var ulvene særligt aktive, og man følte, at der måtte gøres noget særligt for at få has på dem. Derfor satte man et par gæs ned i ulvegraven. En aftenstund kom en fattig kælling gående forbi graven, og da gæssene hørte hende rumstere, blev de bange og gav sig til at gække, hvilket fik hende til at liste hen til kanten af graven. Da hun så de lækre fugle, løb hendes tænder i vand, for sandt at sige var det ikke hver dag, hun havde lejlighed til at spise sig mæt. Hun syntes, at det dog var synd og skam at gæssene skulle ende i ulvemaver, og da det nu var så heldigt, at hun havde en strikke på sig, slog hun en løkke i enden af den og sænkede den ned til gæssene og prøvede, om hun ikke kunne få lirket den om halsen på en af gæssene. Det lykkedes virkelig, men fuglen, som var et stort

eksemplar, gav et vældigt ryk, og da hun havde lænet sig et godt stykke ud, blev resultatet, at hun mistede balancen og trimlede ned. Hun kom ikke en smule til, men op kunne hun på den anden side ikke komme, så der var ikke andet at gøre, end at sætte sig hen i et hjørne af graven og vente, til nogen kom forbi. Det kan gerne være, at hun var blundet en smule hen – hun vågnede imidlertid brat ved, at der lød et bump mod gravens bund, samtidig med at gæssene skræppede op. Foran hende stod en ulv og gloede, og det var alt andet end morsomt, for hun havde intet at slå fra sig med. Næste morgen, da bønderne skulle ud og tilse graven, fandt de ulven, som sad i det ene hjørne af graven, og kællingen, der sad i det andet. De stirrede stadig stift på hinanden, og takket være denne kamp om magtbalance, havde gæssene også reddet fjerene, de stod i det tredje hjørne, og kiggede betuttet frem. Ulven blev skudt, konen reddet op, men hvad der skete med gæssene, melder historien intet om."

Ulvegraven i Ulsted er oprindeligt gammel sandgrav. I bunden af denne blev, da ulvenes plage tog overhånd, gravet et stort firkantet hul, som blev beklædt med planker, hvorefter graven var klar til brug – og den blev anvendt som ulvegrav frem til ca. 1790. Senere, fra ca. 1860 til 1894, blev der gravet mergel i graven, og i den forbindelse blev selve ulvegraven opfyldt for at lave en opkørsel. Nærmere vor tid – i 1994 – har der været et ønske om en renovering, som ville belyse omfanget og størrelsen af de gamle ulvegrave. Først blev der gravet et hul, som havde forkert form, da det var rundt. Dernæst blev der lavet et korrekt firkantet hul. Men efter at en godhjertet sjæl gjorde opmærksom på, at der fra tid til anden legede børn i graven, blev hullet igen opfyldt. Kunne ulve og gamle kællinger ikke komme op ved egen hjælp, kunne børn jo langt mindre.

De sidste ulve i Danmark

Efterhånden tyndede det ud i ulvebestanden, og den sidste ulv, der med sikkerhed vides at være nedlagt i Danmark, blev skudt i juni 1813 ved Estvadgård ved Skive. Efterretninger om vildtlevende ulve her i landet efter det tidspunkt anses ikke for pålidelige. Bl.a. viste en ulv skudt ved Nibe i 1841 sig at være en hund.

Imidlertid kunne også et andet dyr volde bønderne problemer, for mens ulve var hårde ved bondens dyr kunne vildsvinene være slemme til at rode i bondens afgrøder. Det sidste decideret vildtlevende vildsvin i Jylland skulle være nedlagt ved Silkeborg i 1801.

Helt op til vor tid har jagten på ulve fortsat, ikke længere i Danmark, men bl.a. i vore nabolande mod nord. Bestanden er nu de fleste steder så langt nede, at ulven med raske skridt nærmer sig det at være

en truet dyreart, og ulvene har fået forkæmpere, der forsøger at bevare arten ude i den frie natur, hvor den hører hjemme, og ikke kun i zoologiske haver. Men af mange betragtes ulven stadig som en trussel, og det menneskeskabte begreb "den stygge ulv" eksisterer endnu.

Billedet af ulven er de senere år dog blevet mere nuanceret, således via film som fokuserer på andre sider af ulven end dens rovdyrside. Vi har ikke skriftlige kilder, som direkte dokumenterer min påstand om, at det er tvivlsomt, at der altid har eksisteret fjendskab mellem mennesker og ulve. Der eksisterer dog udenlandske legender om menneskebørn, som er blevet opfostret af ulve. I Danmark brugtes, og bruges stadig, mandsnavnet Ulv, eller Ulf, og man vil vel næppe have brugt dette navn, hvis det ikke var forbundet med positive egenskaber.

Noget tyder på, at fjendskabet mellem mennesker og ulv først begyndte, da menneskenes levevis ændrede sig og mennesket begyndte at have dyrehold og at dyrke jord. Dels betød opdyrkningen med tiden mindre skov og dermed færre af ulvenes naturlige byttedyr, og dels betød menneskenes dyrehold lettere adgang til for ulvene nye byttedyr. Interessekonflikter mellem mennesker og ulve opstod, en ulige kamp begyndte, og nu, mange år efter at kampen i Danmark er endt, kan man i Ulsted stadig finde et minde derom.

Kilder og litteratur

Upubliceret kildemateriale

Lokalhistorisk Arkiv for Hals Kommune

Jr.nr. 293. Ulvegraven i Ulsted.

Gordon Albøge: Noter til foredrag med titlen "Danmark's stednavne – din hjemegns stednavne," den 6. februar 1997.

Litteratur og publiceret kildemateriale

Benzon, Gorm: Sagnetes Danmark. Jylland nord for Limfjorden. 1993.

Bjørn, Claus (red.): Det danske landbrugs historie I. Oldtid og middelalder. 1988.

Hald, Kristian: Vore Stednavne med særligt Hensyn til Vendsyssel. 1948.

Høgh, Peder: Ulvene i Østvendsyssel. I: Årsskrift 1989 fra Museumsforeningen for Hals Kommune, s. 9-11. 1989.

Larsen, J. K.: En stor og velbevaret ulvegrav ved Ulsted Kirke. I: Vendsysselske Aarbøger 1924, s. 343-345. 1924.

Nielsen, Henrik Gjøde: Blot Brudstykker. Historisk Strejftog i Hals Kommune. 1994.

Troels-Lund, Troels Frederik: Dagligt Liv i Norden i det 16de Aarhundrede. 1903.

Værnfeldt, Kr.: Ved Skov og Strand (Skildring af Hov i Hals Sogn). I: Fra Himmerland og Kjær Herred 1947, s. 1-77. 1947.

AF HALS KOMMUNES ÆLDSTE SKOLEHISTORIE

Af Henrik Gjøde Nielsen

Skolen for livet

Mens det stadig i overvejende grad er forbeholdt den mandlige halvdel af befolkningen, sådan ca., at fortabe sig i soldaterhistorier, så er både mænd og kvinder fælles om evnen til at fortabe sig i skolehistorier, eller måske rettere historier fra deres skoletid. Alle har gået i skole, og langt de fleste i et fælles skolevæsen, hvad enten det er fortidens stråtækte eller nutidens mere strømlinede folkeskole. Nogle ser tilbage på deres skoletid med gru, andre med glæde, de fleste med en blanding af de to følelser, men alle med klare erindringer om kammerater, lærere, lokaler. Jeg vil vove den påstand, at alle voksne på et tidspunkt i deres liv har studset et sted og tænkt, at "sådan lugtede der på min skole." Det kan man huske livet langt. Sammen med det man har lært i skolen, naturligvis.

Det at lære er centralt, men ikke det eneste, der er væsentligt for skoletiden. Når man ser bort fra ens ægtefælle, er skolen vel nok det sted og den tid i livet, hvor man tilbringer de fleste år i en ubrudt række sammen med de samme mennesker. Det præger én livet igennem. Derfor er frasen "Skolen for livet" som alle andre fraser ikke helt uden grund i virkeligheden.

Som vi har det har mange før os haft det, om end i vidt forskellige fysiske rammer. I det følgende gives korte eksempler på de tidligste skoler i Hals Kommune. Historier om bygninger, degne eller lærere og lidt om elever. For skønt det er eleverne der er hovedsagen, så er det de voksne der har skrevet og overleveret kilderne, så det er gennem dem vi primært får kendskab til den fjernere fortids skoler i Hals Kommune.

Stae Skole

I 1737 udtryktes første gang ønsket om at få en skole i Stae, og i en skrivelse af 18. marts 1742 fandt sognepræsten i Vester Hassing, at det ville være godt med en skole, hvor beboernes børn kunne undervises, og hvor både gamle og unge, der ellers havde lang vej til kirke og skole, kunne samles hver helligdag om eftermiddagen til bøn og anden gudstjeneste. Imidlertid skriver præsten også følgende:

"Men Degnen kan ingenlunde overdrages at undervise i Stae Skole, ej heller kan han undværes i Kirken på de hellige Dage, hverken Formiddag eller Eftermiddag – eller i Vester Hassing de søgne Da-

ge."

Bymændene i Vester Hassing var villige til at yde fire rigsdaler årligt til hjælp til en skoleholder i Stae, men bygget skole blev der ikke før i 1811, da den første skole i Stae blev opført, omtrent midt i byen.

Vester Hassing Skole

Vester Hassing Skole er – uanset hvilke skiftende bygninger man taler om – den næstældste i Kjær Herred, oprettet ved fundats af 6. august 1646. Ifølge fundatsen havde et udvalg bestående af to mænd fra Stae, to fra Gandrup og otte fra Vester Hassing den 5. august 1646 udset sig en plads ved kirken, som skolen kunne bygges på. Pladsen var så tilpas stor, at skoleholderen kunne få sig en lille kålhøve, og til skolen blev endvidere udlagt et par tdr. land agerjord. Desuden skulle skoleholderen modtage betaling i form af korn fra sognets gårde:

"... til Løn og Betaling for de fattige Børn, som er født her i Sognet, at oplære dennem, der ikke have Formue, hannem for sin Umage at betale og fornøje."

I en indberetning 1690 oplyser pastor Peder Thess, at der i sognet findes to "Hospita," d.v.s. herberger eller boliger, til to skolemestre, men til de fattige ingen. Når der nu omtales to, skyldes det skoleholderen i sognets anden by, Gandrup. Samme år kan skoleholder Oluf Olufsen i Vester Hassing indberette følgende:

"Et Skolehus paa 8 Fag, hvortil der er et lidet Stykke Jord..., hvoraf jeg kvartaliter skatter til kongelig Mayestæt. Af hver Gaard en Skp. godt Korn for 3 fattige Børns Information, som ikke har Middel selv derfor at betale; men nu af en Del noget bekommes, af en Del slet intet. Faar jeg for hvert Barn, som ellers gaar i Skole, af Forældrene om Ugen én Skill. danske."

I indberetningen fra Vester Hassing Sogn 1737 er det ikke blot skolen i Vester Hassing og Gandrup der omtales, men også manglen på et skolehus i Stae:

"Vester Hassing har 2de lovlig gode Skolehuse med noget Tillæg... Vester Hassing Skolehus ved Kirken har 8 Fag og er nogenlunde i Stand; Gandrup Skolehus har 6 Fag. Der kunde vel behøves et lidet Skolehus i Stade [Stae], dels fordi Vejen fra Stade og hertil er vanskelig. Samme Skole kunde den lille By Laaen [de tre gårde der udgjorde ejerlauget Østerladen] betjene sig af, - vil koste 30 Rdlr."

Endelig oplyser Pastor N. Dahl i sin indberetning af 7. juni 1800 følgende:

"Bygningen er på 7 Fag, Bondebygning med Straatag, klinede Vægge og Lergulv; de 4 Fag bruges til Skolestue. Degnen, som tilli-

ge er Skoleholder, hedder Hans Sørensen Vad; han er 40 Aar og ikke Seminarist, og hans Løn som Skoleholder er 6 Rdlr. Til Skolen er fra ældre Tid lagt 2 Tdr. Sædeland, ... som Degnen har i Brug. Til Skolestuen leveres 24 Læs Skod- og Splittørv. Der findes 104 Børn. De længst borte boende Børn (Stade og Østerladen) søger ikke Skolen. Fagene er: Indenadslæsning, Luthers Katekismus, Bibelhistorie, Skrivning og Regning. Der findes intet Legat til Skolen."

Gandrup Skole

Gandrup fik formodentlig sin første skolebygning kort før år 1700, men længe før den tid havde byen haft en skoleholder, som holdt skole i storstuen på en af byens gårde.

Indberetningen af 7. juni 1800 fortæller, at Gandrup Skole er på otte fag, hvoraf de fire anvendes til skolestue, mens resten er bolig for skoleholderen, som på det tidspunkt hed Jens Nielsen. Nielsen var da 48 år gammel, og ikke seminarist. Han nød intet legat, og hans løn bestod af 8 Rdlr., to tønder rug, to tønder byg, og rettigheder i byens fællede til to køer og seks får. Endvidere fik han 24 læs splittørv. Skolen havde 69 børn, med samme undervisningsprogram som i pastoratets øvrige skoler, altså indenadslæsning, Luther's Katekismus, Bibelhistorie, skrivning og regning.

Øster Hassing Skole

Øster Hassing fik sin første skolebygning allerede omkring 1660. Før den tid klarede børn og unge sig med degnelæsning før gudstjenesten om søndagen, og efter 1626 med en skoleholder, som holdt skole i et lejet lokale i en af byens gårde. Fra 1690 til 1740 brugte børn fra hele sognet skolen, men efter 1740 kun af børn i Øster Hassing by, idet der senest dette år kom skole til Gaaser.

I 1690 beskrives skolebygningen og skoleholderens forhold i Øster Hassing således:

"Da bor Skolebetjenten i et lidet Skolehus, som afd Sognefolket paa Grandegade er oprettet til deres Børns Information, og bestaar samme Skolehus i 8 Fag, hvortil er ingen Avling uden et lidet Kaaugaardssted. Nyder af nogle faa villige Skolekorn, og undertiden intet kan bekommes; thi ingen Fundats er derpaa, endog aarlig gaar derfor to fattige Børn i Skole. Nyder for hvert Barn, som ellers gaar i Skole, om Ugen 1 Skill. danske."

Den 16. januar 1704 indsendte sognemændene i Øster Hassing en skriftlig klage til biskop Bircherod over deres gamle skoleholder, idet denne som følge af "Alderdoms Affældighed" ikke længere kunne undervise deres børn "med nogen Frugt og Nytte." Man ville selvsagt

gerne have en anden skoleholder.

Ifølge en synsforretning af 27. marts 1745 var der i året 1742 blevet bygget en ny skole, der lå omtrent midt i byen. Den bestod af 10 bindinger, af hvilke de to sydligste var beregnet til en ko. De følgende fire var indrettet til skolestue, og de sidste fire til dagligstue og køkken. Det hele var i stærk og forsvarlig stand, både tømmer og tag. I skolestuen var tre nye rammevinduer, et langt bord med bænke langs begge sider, to lange hylder til skolebøgerne og en lerkakkelovn. Af bøger nævnes kun en ny bibel, der var bekostet af skolens kasse. I dagligstuen var to karme vinduer, og i vest op til skolebygningen var opført et udskud, der var næsten lige så langt som denne, og indrettet til fadebur, kælder og andre små kamre. Syd for skolen lå en lille kålhave, hvor der også var brønd.

Gaaser Skole

Oprindeligt holdt beboerne i Gaaser, som så mange andre steder, en løbeholder eller løbedegn, som underviste børnene i et lejet lokale, når han var der i byen. Først i 1703 fik man skolehus i Gaaser, idet Margrethe Christensdatter Muhle til Østeraagaard, der tidligere kaldtes Østergaaser, kort sin død den 30. december 1702 skænkede Gaaser en skole. Fundatsen, der er dateret 7. juni 1703, lyder således:

"Margrethe Muhle, salig Niels Svendsens, har kort forinden hun døde, paa egen Grund, liggende til Møllergaard i Gaaser, ladet opbygge et Skolehus, og desuden skjænket 100 Rdlr., staaende i Øster Gaaser, hvoraf Renten, 5 Rdlr. hver 11. Marts skal betales med 4 Rdlr. til Skolemester og 1 Rdlr. til Skolehusets Istandsættelse. Derfor skal han lære 4 fattige Børn hver Vinter med Flid og Vindskibelihood."

I 1737 oplyses det, at Gaaser har et forsvarligt skolehus med nogen jord, og af en synsforretning den 27. marts 1745 fremgår det, at skolen er et godt og forsvarligt hus, som stod midt i byen, vendte i øst og vest og i øvrigt bestod af syv bindinger, der rummede skole, stue, køkken og et lille kammer. I skolestuen var der seks små vinduer, et langt bord med to tilsvarende lange bænke ved siderne, en bænk for bordenden, endnu to lange bænke, hvor man altså ikke kunne få bordplads, og endelig to lange hylder til at lægge bøger og papir på. Som det bedste i denne skolestues indretning fremhæves i øvrigt en jernbilæggerkakkelovn, som tilhørte skolen.

I 1798 opførtes en ny skole i Gaaser. Denne skolebygning var på ni fag, hvoraf de fire anvendtes til skolestue. Såvel skoleholderen som børnene fik dermed bedre vilkår, så de kunne koncentrere sig om in- denadslæsning, katekismus og bibelhistorie.

Ulsted Skole

Ulsted fik sin første skole omkring 1650. Det var en degneskole, der blev betjent af sognedegnen og ikke af en løbedegn, altså en udstationeret latinskoledreng fra Aalborg, som fik lidt penge til mad og tøj for den periodiske undervisning, sådan som man havde kendt det tidligere. Denne skole lå formentlig på den nuværende skoles plads, og blev i 1741 erstattet af en ny skole, som i 1800 afløstes af byens tredje skolebygning.

I en indberetning til Aalborgbispens 1737 oplyses følgende om skolen i Ulsted:

"Sognet har en skole, 3 Fag Skolehus, ganske skrøbelig, ved Degneboligen, som ogsaa er skrøbelig, men som formodentlig af Vraa Herskab, som ejer hele Sognet, repareres. Flere skoler kan sognet ej få."

I 1744 indberettes det, at skolehuset i Ulsted er opført 1741 og mod øst forbundet med degneboligen. Huset bestod af fem bindinger med loft over samt et udskud på nordsiden, og der fandtes en opmuret skorsten med en til skolestuen indsat jernbilægger. I skolestuen var der otte vinduer og i udskudskammeret fire. Endvidere fandtes der i stuen to lange fyrreborde med fire lige så lange bænke ved siderne samt to bænke for de mindste børn. Skolestuen havde to halvdøre til forstuen, fra hvilken der førte hele døre til køkkenet og til skolestuen og fra denne desuden en dør til udskudskammeret. Langs sydsiden af husene lå en indgårdet kålhave og nord for huset et inddiget gårdsrum. Alt var i øvrigt i forsvarlig stand.

Degneboligen, der var bygget samtidig med skolehuset, bestod af et beboelseshus på otte fag, uden stald eller lade. Degneboligen lå midt i Ulsted by, omtrent 1.000 skridt fra kirken. Der var ikke tillagt degnen nogen jord, bortset fra haven, men han havde ret til tørveskær i byens mose samt drift til får.

Af indberetning af 4. juni 1800 fremgår følgende:

"Skolebygningen er maadelig, skal i denne Sommer af ny opbygges. Degnen Laurids Slot er 31 Aar gammel og duelig, men er ikke Seminarist. Han er tillige Skoleholder, har 6 Rdlr. af Skolekassen og desuden 10 Rdlr. af Tychous Legat. Ved Udskiftningen i 1799 blev Skoleholderen tillagt 20.000 Kvadratalen Agerland. Han nyder her af Sognet 15 Tdr. Korn, Græsning til to Køer og 6 Faar samt 20 Læs Splittørv. Skolen har 62 Børn."

Hals Søndre Skole – Degneskolen

At Hals har haft flere skoler på samme tid er næppe ukendt, hverken for den historisk interesserede eller i ældre folks minde. Imidlertid er

Hals Søndre Skoles, Degneskolen kaldet, ældste historie omgærdet af nogen mystik.

Ifølge flere publicerede kilder blev der den 24. juni 1694, indført i Hals Birks Tingbog den 19. januar 1695, holdt syn over skolen, hvor skolebygningen beskrives, med samt den tilhørende degnebolig. Imidlertid har det ved en gennemgang af Hals Birks Tingbog på Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg vist sig, at der ikke findes nogle indførsler i Hals Birks Tingbog 1690-1731 på de opgivne tidspunkter; d.v.s. hverken datoen for synet, den 24. juni 1694, eller for indførslen, den 19. januar 1695. Hals Søndre Skoles tidligste historie fortæller sig således i det dunkle. Under alle omstændigheder skal der yderligere og grundige arkivstudier til, før man kan undgå tidligere historikers faldgruber, og bringe ting til torvs, som der tilsyneladende absolut ikke er kildebelæg for. Skolens afsluttende historie kender vi lidt mere sikkert, idet bygningen blev solgt, da man i 1845-1846 byggede den ny Nordre Skole.

Hals Nordre Skole – Prinsesseskolen

I fundats af 28. august 1719 skænkede Prinsesse Sophie Hedevig til Dronninglund Slot, som ejede Hals, to skoler til Hals Sogn, en til Hou og en til Hals. Skolen i Hou skal vi vende tilbage til senere. At man har sat pris på prinsessens initiativ synes at fremgå af en indberetning fra 1737, hvor der skrives:

"Hals Sogn er forsynet med tvende skønne Skoler med tilstrækkeligt Ophold for Skoleholderne af salig Prinsessens Godhed."

Prinsesseskolen i Hals blev opført nordligst på degnebolets toft, lidt syd for den nuværende skole. Om denne bygningen fortælles i indberetning af 26. januar 1745:

"Skolehuset er beliggende i Hals By paa det belejligste Sted for Hals', Skovshoveds og Mølholts Børn. Det staar med Enderne i sønder og nør og bestaar af 8 Fag eller Bindinger."

Undertømmeret var af eg, resten fyr og gran, de udvendige vægge murede, de indvendige klinede. Huset havde stråtag og skrågavle, loft af fyr, gulve af ler. Indgangsdøren var i øst, og til højre var der en skolestue på fem fag med to vinduer til øst, et til nord og et til vest. Til venstre for indgangen var skolemesterens lejlighed, der bestod af en to fag lang stue, køkken og et par kamre ind i et stort udskud, som lå på vestsiden af huset. Syd for skolen var en kålhav, som:

"... vendte sig i Syd og Nord med en Længde af 12 Al. mod Øst og 32 Al. mod Vest. Skolemesteren, som holder Skole Vinter og Sommer, nyder af Herskabet paa Dronninglund, der tillige vedligeholder

Bygningen, aarlig 30 Rdlr., nemlig 20 Rdlr. i rede Penge, der udbetales i to Terminer, og for de øvrige 10 Rdlr. 4 Td. Rug og 4 Td. Byg, ligeledes i to Terminer. Desuden tre Skovlæs Brænde, som føres til Skolen af Bønderne, der selv alene yder ham 60 Læs Tørv, som de ligeledes skal bringe ham tilført."

Det lød jo meget fint. Godt et halvt århundrede senere var forholdene knap så gunstige. Den 31. maj 1800 kunne pastor Obel nemlig indberette, at Nordre Skole var på det nærmeste kassabel:

"Bygningen er saa maadelig, at hverken Skoleholderen eller Børnene kan være sikre for Regn og Blæst. Nærværende Præst har i 4 Aar gjort Forestilling desangaaende.

Stiftsøvrigheden har gjort alt, forestillet Omstændighederne til det kongelige danske Cancelli, som har resolveret, at naar Lodsejerne ej kunde forenes om Istandsættelse, kunde Sagen bedømmes ved Lands Lov og Ret.

Imidlertid har den største Lodsejer, Justitsraad Ole Lange, [Ole Tønder Lange til Hals Ladegård, Bratskov m.m.] bygt en ny Skole, som endnu ej er færdig, fordi de øvrige Lodsejere (Bønderne) ej vil hjælpe til med Pligtarbejde. Skoleholderen Tønnes Christensen er 39 Aar og ej Seminarist. Da Skolen er saa forfalden, at ingen Børn kan søge Skolen, er Skoleholderens Duelighed ubekendt for nuværende Præst. Skoleholderens Løn er 20 Rdlr., deraf fra Skansen 1 Rdlr. 4 Mk. 15 Skill., 4 Tdr. Rug, 4 Tdr. Byg og 60 Læs Hedetørv, samt 3 Skovlæs Brænde. Til Skolen hører 3 Tdr. Agerland."

Der blev altså bygget en ny skole i 1800, på den nuværende skoles plads. Denne skole blev fornyet i 1846, og hermed har vi i Hals nået den periodiske grænse for herværende fremstilling.

Hou Skole

Som allerede nævnt skænkede Prinsesse Sophie Hedevig også Hou by en skole. Ved fundats af 28. august 1719 fik Hou dens første skole, som lå omtrent på den nuværende skoles plads.

En indberetning 1743 fortæller, at skolen lå midt i byen, og at skolehuset stod i øst-vest. Huset bestod af seks fag; undertømmeret i ydermurene var af eg, stolperne hvilede på sten, og det øvrige tømmer bestod af eg og fyr, samt for en mindre dels vedkommende af bøg. Væggene var klinede, overtømmeret af fyr og gran, taget af strå med skrå gavle. Oven over de fem fag af huset var der loft med fyrrefjæl, men over det sjette fag, som var forstue og køkken med et lille udskud, der var tilbygget huset, var der ikke noget loft.

Til venstre for indgangen lå skolestuen, der bestod af tre fag. I den søndre side var der to fag vinduer med tre vinduer i hvert fag. Til

højre for skolestuen var skolemesterens stue, der bestod af to fag forsynet med en karm med fire vinduer i. Ved den nordre kant af skorstenen var der udgang til køkkenet. Dørene for disse indgange var hele fyrredøre med jernhængsler og klinker, og disse, som alt andet i huset, var nyt og i god stand. Gulvene var af ler. I det fag, hvor skorstenen, der var opsat af brændte mursten, stod, fandtes forstuen på den søndre og køkkenet på den nordre side.

Skolemesteren, der kun holdt skole om vinteren, fik for sin umage af herskabet, der tillige vedligeholdte skolen, årligt 12 rigsdaler og tre skovlæs brænde, som bønderne bragte til ham, ligesom bønderne selv ydede skoleholderen 60 læs tørv.

Den 2. november 1754 skrev skoleholderen Christen Gundersen følgende om skolens inventar:

"Trende Borde af Bøgeplanker, 5 Alen lange og $3\frac{1}{4}$ Kvarter brede, naglede paa Egefødde, som er nedgravet i Jorden. Tre Fyrrebænke, hver 5 Alen lang. En gammel Steen-Kakkelovn, som nu er ubrugelig. Bøger: 1 Bibel. Skolehusets Bygninger er i god Stand."

I 1765 havde skolen 27 elever, Eleverne fordelte sig kønsmæssigt på 15 drenge og 12 piger.

I 1775 blev Hou solgt fra Dronninglund Gods, hvilket var meget uheldigt for skoleholderen. Tidligere havde han fået sin løn fra godset, men nu skulle Houboerne selv betale, og ikke nok med det: Skolelæreren skulle selv inddrive betalingen, og det var ikke altid lige let.

Engang i 1750'erne eller 1760'erne brændte omtrent det halve af Hou by, og med den skolen. Man måtte selvsagt bygge en ny, der stod til 1818. Om denne skole indberettede pastor Obel den 13. maj 1800 følgende:

"Skolebygningen holdes i god Stand. Børnene, som hører til dette Distrikt, er samtlige af Hov, haver altsaa kort Vej til Skole. Skoleholderen Lars Andersen er 44 Aar, ikke Seminarist, men duelig. Hans løn i Penge er 15 Rdlr., Ildebrændsel samt et Stykke Jord til Græsning, som kun er lidet nyttigt. Han holder kun Vinterskole, og Børnetallet er 24-30. Fagene er: Religion, Bibelhistorie, noget Skrivning og Regning. Lønnen er lagt paa samtlige Lodsejere, saa Skoleholderen maa tage den paa 30 Steder."

Ved udskiftningen i Hou i 1789 tildeltes der skoleholderen noget hejerdjord til græsning for en ko og fire får, som altsaa var "lidet nyttigt," og nogle år senere, i 1814, fik skoleholderen yderligere noget jord, kær og eng, så han kunne holde en hest, tre køer og fire får. I 1810 indførtes helårsskole i Hou, og skoleholderens løn blev sat fra 15 til 25 rigsdaler.

Som allerede nævnt var det ikke så enkelt, når skoleholderen selv skulle inddrive sin løn. I 1805 klagede skoleholder Lars Andersen da også sin nød til stiftsøvrigheden, hvilket affødte et brev af 8. februar 1806 fra stiftamtmand Ditlev von Pentz og biskop Studsgaard til pastor Obell, hvori man opfordrede pastoren til at være skoleholderen behjælpelig, og desuden:

"... at De vil bestræbe Dem for at afhjælpe sliq Uorden og derved lette Skoleholderens Kaar, maa vi hermed tjenestligt anmode Dem, at ville behagelig paatage Dem den Ulejlighed at indfordre Skoleholderens Løn for alle Hou Skoledistrikts Beboere...

Hvorhos Districts-beboerne behageligst maatte betydes, at dersom nogen af dem herefter skulde befindes efterladende i at erlægge deres pligtige Andel til Skoleløn paa de fastsatte Tider om Aaret, ser jeg, Kammerherre Pentz, mig anlediget til, naar Restancen for mig anmeldes, at beordre Udpantning derfor hos dem alle de skyldige."

Det hjalp tilsyneladende ikke meget. I marts 1812 indberetter pastor Obel, at Lars Andersen, skoleholder i Hou, er mellem 50 og 60 år og udannet, d.v.s. ikke læreruddannet. Ikke desto mindre har Lars Andersen "stedse undervist sin liden Skoleungdom" så godt han nu kunne. Da man tilsyneladende har planer om, at Lars Andersen må efteruddanne sig, skriver pastor Obel den 14. marts 1812, at det ikke kan komme på tale at få skoleholderen til at modtage undervisning til større embedsduelighed, så længe han er nødt til at bruge skræddersaks og nål for at skaffe sig selv og konen det udkomme, som hans embeds løn, "blotte 25 Rigsdaler," ikke er i stand til at yde ham. Der var således ikke blot vanskeligheder med at inddrive lønnen. Når den endelig var inddrevet, var den heller ikke til at leve af.

Note

Herværende artikel er foranlediget af, at Vester Hassing Skole i august 2003 fejrer de nuværende skolebygningers 25-års jubilæum. I den anledning har Vester Hassing Skole og Hals Museum indgået aftale om, at herværende forfatter skal skrive en bog om skolevæsnets i Vester Hassing Sogn; også den betydelige del der går forud for den nuværende skole. Fra museets side indgår bogen om skolevæsnets i Vester Hassing Sogn tillige i en planlagt række af bøger om skolevæsnets i samtlige Hals Kommunes sogne, på linie med den bogrække der er iværksat om kommunens kirker. Pladsen her tillader ikke at en fuldstændig fortegnelse over anvendt litteratur og materiale bringes. Der findes en righoldig almindelig og lokal litteratur med decideret skolehistorisk eller tilgrænsende karakter; for de ældste perioders vedkommende skal særligt henvises til K. M. Rørsig: *Skoler og Degne i Vendsyssel*. I: *Vendsysselske Aarbøger*, 1957, s. 249-315. På det arkivalske område henvises til de store skolehistoriske samlinger i Lokalhistorisk Arkiv for Hals Kommune. Svend Gram Jensen har gjort opmærksom på "mysteriet" om Hals Sønder Skole i Svend Gram Jensen: *Myter om Hals III – Hvor lå den første skole i Hals?* I: *Årsskrift 2000*. Museumsforeningen for Hals Kommune og Hals Museum, 2002, s. 7-11. Om skolehistorien i Hals by kan desuden henvises til A. Studstrup (red.): *Hals' skolehistorie 1626-1991*, 1991.

NAZIMØDER I HALS, HOU, ULSTED, GANDRUP OG VESTER HASSING EN KORT HISTORIE

Af Martin Larsen

Nazismen i Europa og i Danmark

Ordet nazisme forbindes i dag med Adolf Hitlers tyske nationalsocialisme og rædslerne under Anden Verdenskrig, hvor flere millioner menneskeliv gik tabt. Men nazismen var ikke kun et tysk fænomen, idet nazistpartier voksede frem i lyset over hele Europa, heriblandt i Danmark. Nazisme giver i dag de fleste danskere en dårlig smag i munden og af samme grund er dette mørke kapitel af Danmarks historie aldrig rigtigt blevet undersøgt, men nærmere glemt og fortrængt. Lokalnazisme i de forskellige danske byer er ligeledes stærkt nedprioriteret, fordi nazisterne var taberne efter besættelsen, og hvem vil læse tabernes historie?

De fleste danske nazister var samlet omkring partiet Danmarks Nationalsocialistiske Arbejder Parti (DNSAP), der eksisterede i perioden 1930-45. Dansk nazisme var et landsdækkende fænomen, og DNSAP var repræsenteret i de fleste større byer, hvor der var afdelinger af partiet. DNSAP var opstillet til valgene 1932-43, men det var først i forbindelse med folketingsvalget i 1939, at DNSAP opnåede en vis succes og faktisk blev repræsenteret i folketinget med 3 mandater. DNSAP opstillede også til folketingsvalget i 1943 og fik omkring 43.000 stemmer svarende til tre mandater, og dermed var det endeligt slået fast, at nazismen aldrig fik et reelt tag i danskerne. Partiets stifter var Cay Lembcke, men efter et "førerkup" i 1933 var det den sønderjyske læge Frits Clausen, som ledede de danske nazister.

Nazismen i Nordjylland

I det nordlige Jylland var nazismen også repræsenteret, og nazisterne stod faktisk temmelig stærkt på enkelte egne, bl.a. området omkring Agersted, hvor Vendsyssels nazister havde sysselkontor. Agersted, eller mere præcist Voer valgkreds, var ét af de steder i Danmark, hvor DNSAP havde de højeste valgprocenter, hvis man ser bort fra Sønderjylland, som var den danske nazismes højborg. Ved valget i 1939 fik DNSAP 159 stemmer i Voer-kredsen, svarende til næsten 12%, hvilket er et tydeligt og skræmmende signal om en

⚡ National-Socialisten ⚡

Årshlad udgivet af D. H. S. A. P.
Partiets Gener. Sekretær C. Lembo, København

Nr. 8

Udgivet den 26. Februar 1933

Søndag den 26. Februar 1933

Pris pr. Nummer 15 Øre pr. Kvarter
Kun betales ved modtagelse

1. Årg.

Forside af DNSAP's partiavis Nationalsocialisten, søndag den 26. februar 1933. Gengivet efter materiale i forfatterens privateje.

kraftig nazistisk koncentration. En af årsagerne til de mange nazister i dette område skal ses i lyset af sysselleder Philip Hoffman-Madsen fra Agersted, der var en flittig agitator både i Vendsyssel og resten af Jylland, og mange har troet på hans argumenter. Philip Hoffman-Madsen var dyrlæge i Agersted i perioden 1926-41 og derfor et kendt ansigt på disse kanter, hvilket har været med til at skabe interesse omkring hans nazistiske meninger og holdninger, som sikkert har smittet af blandt visse borgere i hele området.

De danske nazister forstod at lave propaganda, og de afholdt i hundredevis af politiske møder rundt i hele Danmark, hvor de prøvede at få befolkningen med på den nationalsocialistiske ideologi, dog uden den store succes. Også i Vendsyssel blev der afholdt en lang række møder, hvilket kan ses ud fra bl.a. nazisternes partiavis Nationalsocialisten, hvor der findes mødelister og referater fra møderne. Der blev afholdt mange almindelige møder, men også større arrangementer som det nationalsocialistiske sommerstævne den 22. juli 1934 i Agersted. Det smukke sommervejr havde tiltrukket en hel del mennesker på den flagsmykkede plads og omkring talerstolen vejede en tre-fire hagekorsflag, men ellers var det Dannebrog, man så overalt. Enkelte af deltagerne bar hagekorsemblemet i knaphullet, mens andre var forsynede med hagekorsprydede læderremme og armbind. Således står der i Nationalsocialisten om det største naziarangement i Vendsyssel i 1930'erne, der ifølge en intern regnskabsopgørelse havde tiltrukket 837 betalende gæster, hvilket må siges var en hel del nazister samlet på et sted!

Nazismen i Hals Kommune

Nogle af de mere beskedne møder blev afholdt i og omkring Hals. Nationalsocialisten vidner om flere mindre nazimøder i området bl.a. den 18. februar 1935 i Ulsted, den 19. februar i Gandrup, den 23. februar i Vester Hassing og den 24. februar i Hals. Desværre eksisterer der ingen vidnesbyrd fra de lokale aviser om disse møder, så det er svært at afgøre om de reelt blev afholdt eller ej, og hvad der evt. skete på møderne. Pressen var generelt ikke særligt interesseret i de danske nazister og derfor har mindre nazimøder på disse kanter sikkert ikke været interessante nok til at bl.a. Aalborg Amtsbureau ville dække møderne.

Mødet i Hals skulle afholdes om søndagen den 24. februar kl. 14.30, og ifølge oplysningerne fra Nationalsocialisten var mødets talere C. O. Jørgensen og Th. Thomsen, der begge var yndede talere ved nazistiske møder. C. O. Jørgensen var proprietær, på Højholdt ved Hadsund og havde været medlem af DNSAP siden 1934

og havde tidligere været en central figur i Landbrugernes Sammenlutning (LS). I november 1934 blev han leder af DNSAP's første erhvervskorporation, for landbruget, som konsekvens af, at størstedelen af medlemmerne i de tidlige 1930'ere kom fra landbruget. I perioden januar-august 1936 var C. O. Jørgensen sysselleder for Himmer Syssel og han opstillede også til folketingsvalget i oktober 1935. I løbet af besættelsen fik C. O. Jørgensen stor indflydelse i DNSAP, hvor han bl.a. var leder for landbrugsanliggender fra 1941 til 1944. Ved Frits Clausen's fratrædelse fra DNSAP i 1944, blev C. O. Jørgensen leder af det førerråd på tre mand, som afløste Frits Clausen. C. O. Jørgensen endte faktisk med den højeste position indenfor partiet, idet han i det tidlige forår 1945 blev først partiformand og senere partifører. Denne karriere var imidlertid kort, idet befrielsen definitivt satte en stopper for DNSAP's virksomhed. C. O. Jørgensen var i øvrigt bror til ophavsmanden til den danske Landsarbejdstjeneste Frede Otto Jørgensen, som var landsarbejdsfører og skrev en lang række artikler om Landsarbejdstjenesten, der blev udgivet dels i de nationalsocialistiske aviser Fædrelandet og Nationalsocialisten og dels i Landsarbejdstjenestens eget talerør LAT-Bladet. Frede Otto Jørgensen var oprindeligt ejendomsmægler i Hadsund og fungerede dernæst som sysselleder i DNSAP for Himmer Syssel i perioden 1939-1941. Landsarbejdstjenesten har en spændende historie, idet to af arbejdslejrene lå i det nordlige Jylland, nemlig Cimbrehrytten øst for Aalborg og kvindearbejdslejren i Ravnstrup ved Hjallerup.

Omkring en måned efter mødet i Hals, den 29. marts 1935, blev der afholdt et nazimøde i Hou, og der eksisterer desværre heller ikke referater fra dette møde, men ifølge Nationalsocialisten blev mødet afviklet kl. 20 med Kaptajn Arildskov som taler. Max Johs. Arildskov (1896-1986) var den første nationalsocialistiske markante personlighed i Vendsyssel og kom fra Granholm pr. Vivild. I 1919 meldte han sig til den estiske frihedskamp og skønt han aldrig fik nogen officersuddannelse, kaldte han sig selv "kaptajn." Kaptajn Arildskov indmeldte sig i DNSAP i 1932 og var distriktsleder for Nordjylland 1933-36, derpå fra januar 1936 og nogle måneder frem sysselleder for Løver og Ommer Syssel. I 1935 blev han medlem af DNSAP's partistab og han opstillede for partiet til folketingsvalgene i 1935 og 1939. Kaptajn Arildskov var en mand med militante holdninger og han var medstifter af og chef for Folkeværnet, der blev oprettet i september 1943 som en gruppe under det frygtede Schallburgkorps. Under retsopgøret efter befrielsen blev kaptajn Arildskov idømt otte års fængsel for landskadelig virksomhed, men han blev benådet i 1948.

Offentlige Møder

Offentlige Møder med Adgang for Interesserede

Dagene fra Lørdag d. 23. Febr. til Søndag d. 3. Marts.

			Tid	Talere
Lørdag den 23. Februar:				
10	Hovbjerg	GLOSTRUP	8	Dr. Clausen.
11	Kær	LAURBJERG	8	Kapt. Arildskov.
12	Mall	V. HASSING	8	C. O. Jørgensen, Th. Thomsen.
13	Holmsta	BRØRUP	8	Pastor Malling.
		BØRKOP	8	J. P. Jensen.
Søndag den 24. Februar.				
135	Sokkelund	KØBENHAVN	8	Dr. Clausen, Grev Knuth, Langgaard Nielsen, Aa. H. Andersen
136	Peter Horne	SIG	8	Kapt. Arildskov.
137	Kær	HALS	2.30	C. O. Jørgensen, Th. Thomsen.
138	Sønderlyng	AALUM	8	Meinhart Jensen.
Mandag den 25. Februar.				
139	Mall	LINDKNUD	8	Kapt. Arildskov.
140	Bjærg	JUELSMINDE	8	Th. Thomsen.
141	Lynge-Frederiksborg	HILLERØD	8	Grev Knuth.
142	Elbo	ERRITSØ	8	J. P. Jensen.
143	Musse	VANTORÉ	8	H. Ravn.
Tirsdag den 26. Februar.				
144	Oda	NYKØBING SJ.	8	Pastor Malling, I. Jørgensen.
145	Andst	LUNDERSKOV	8	Kapt. Arildskov.
146	Bjærg	HORNBYLD	8	J. P. Jensen.
147	Sokkelund	SOHØRQ	8	Langgaard Nielsen, Polmer Christensen.
148	Olalum	NORAGER	8	C. O. Jørgensen, Pastor Jørgensen.
149	Musse	THOREBY	8	H. Ravn.
150	Oerlev	HOJEN	8	Th. Thomsen
Onsdag den 27. Februar.				
151	Kolding	HEJLS	8	Dr. Clausen.
152	Slevs	HEJNSVIG	8	Kapt. Arildskov.
153	Viborg Amt		8	J. P. Jensen.
154	Hellum	TERNDRUP	8	C. O. Jørgensen
155	Hellum	BLENDSTRUP	8	C. O. Jørgensen
156	Aars	OVERLADE	8	Pastor Jørgensen
157	Pugte	BRANDSTRUP	8	I. Jørgensen.
158	A Odense	ODENSE	8	Johs. Sørensen, Th. Thomsen
Torsdag den 28. Februar				
159	Haderslev	SILFRUP	8	Dr. Clausen
160	Øjording	ØJORDING	8	Kapt. Arildskov.
161	Onsild	ØNSILD	8	J. P. Jensen.
162	Sokkelund	CHARLOTTENLUND	8	Polmer Christensen
163	Aars	AARS	8	Pastor Jørgensen
164	Musse	MARIHO	8	Grev Knuth
Fredag den 1. Marts				
165	Fakse	FAKSE	8	I. Jørgensen, Grev Knuth
166	Sønderhald	NIELSTRUP	8	Kapt. Arildskov.
167	Rovs-Sønderhald		8	J. P. Jensen.
168	Lolland-Palster		8	O. Louskov.
169	Sokkelund	VALBY	8	Langgaard-Nielsen.
170	Haderslev	THOMASHUS KRO	8	Red. Olesen.
171	Palster N.	GUNDSLEV	8	H. Ravn.
Lørdag den 2. Marts.				
172	Dronninglund	HJALLERUP	8	Dr. Clausen
173	Dronninglund		8	Kapt. Arildskov.
174	Aalborg Amt		8	J. P. Jensen.

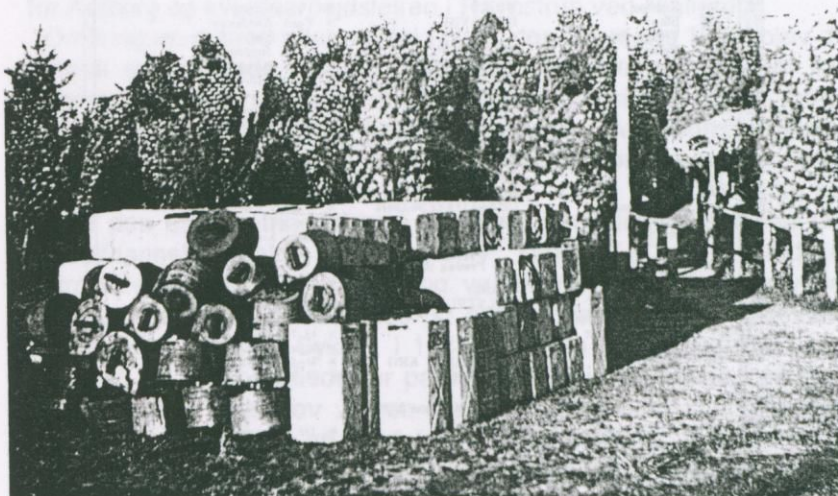
Indkaldelse til offentlige møder i Nationalsocialisten, den 23. februar 1935. Blandt de i denne sammenhæng interessante bynavne ses Vester Hassing og Hals. Gengivet efter materiale i forfatterens privateje.

Der har som det kan ses ikke været den store interesse for nazismen i Halsområdet, hvilket de få nazimøder "sørgeligt" vidner om. Men hvis man ser nærmere på lidt valgstatistik, er det måske alligevel ikke så sært, at der kun blev afholdt et par enkelte møder på disse kanter; der var nemlig ikke grundlag for nazimøder! Den nedenstående tabel kan tydeligt illustrere den ringe tilslutning DNSAP havde i Halsområdet, hvorimod "de røde" havde mere vind i sejlene i den lille by ved indsejlingen til Limfjorden.

DNSAP's stemmeandel i Hals ved en række valg

	1935	1939	1943
DNSAP	6	9	13
DKP	20	48	-

Som det ses "toppede" DNSAP i 1943 med kun 13 stemmer i hele Hals valgkreds, hvilket svarer til mindre end 1% af samtlige 1.587 vælgere. Der var mere interesse for kommunismen, repræsenteret af Danmarks Kommunistiske Parti (DKP) end nazismen i Hals, hvilket sandsynligvis har afspejlet sig i de få nazimøder, som kunne stables på benene i området. De få nazister har været ensomme i Hals, og det har sikkert heller ikke været noget man har pralet specielt meget med, idet det kunne få konsekvenser for det videre liv i en så lille by som Hals.

En del af den tyske besættelsesmagts efterladenskaber ved Hals, sommeren 1945.

ERINDRINGER FRA HALS FRA MIDTEN AF 1900-TALLET

Af Ellen Givskov

Min barndoms skole

Hals Skole lå i den nordlige del af byen, for enden af Østergade. Da jeg begyndte i skolen den 1. april 1942, var der den gamle bygning plus en tilbygning. Både den gamle og den nyere skole var i to etager. Den ældste bygning var fra først i 1900-tallet, da den forrige skole brændte i 1901. Skoleinspektør Nygaard boede på første sal til venstre i den ældre bygning, og til højre lå klasseværelse nr. 8, og det blev senere vores klasseværelse.

Der var også en ældre skolebygning nede midt i byen, lidt nord for Hals Skanse. Der var tre klasseværelser i stueetagen, og et på første sal som teknisk skole havde. I den ene ende af huset var der bibliotek, og på husets facade stod der med store bogstaver "Hals Borger og Realskole," så når der blev snakket om at vi i de små byer gik i den stråtækte kunne vi sige, at vi gik i "Hals Borger og Realskole." I dag har en bank og en ejendomsmægler til huse der.

Jeg husker ikke min allerførste tid i skolen, ej heller hvilken lærer vi havde, men senere, da tyskerne tog skolen, kom vi ud på husflids-skolen, og vi gik kun i skole hver anden dag, så længe vi var der, så det var så som så med lærdom i de år. Hvor længe vi var der husker jeg ikke, men da vi efter krigen kom tilbage til skolen var den blevet desinficeret, og det lugtede fælt. Jeg kan endnu fornemme lugten.

Når skoledagen startede blev der ringet med en stor messingklokke, som hang ved indgangen til hallen, og så skulle vi alle stille os op i række og geled, 1. klasse til højre inde under halvtaget og de andre klasser ved siden af. Derefter samledes alle til morgensang i hallen med lærere og lærerinder. Frk. Jespersen spillede på et lille orgel dertil, og derefter gik vi alle til vores klasseværelser.

I et af klasseværelserne var der kun undervisning i fysik og naturhistorie. Langs væggene var der en række glasskabe med udstoppede dyr og fugle, skeletter og dyr i sprit, og diverse ting til undervisning i fysik. Jeg kunne godt lide begge fag, men min skræk var, når der var forsøg med elektriske stød. Jeg husker, at vi alle skulle stå med hinanden i hånden, og de to yderste stod og holdt ved et håndtag med strøm på. Vi kunne ikke mærke noget, og først når en i kæden slap ens hånd fik man et stød, og det var jo sjovest at gøre det ved én der

ikke kunne lide det. Et andet forsøg var at samle en 25 øre op fra et fad med vand som var strømførende. Det skulle vi piger ikke prøve, og der var heller ikke mange af drengene der fik en 25 øre; deres hænder krummede sig sammen i vandet, så de ikke kunne få fat på mønten.

Efter hver time var der frikvarter i 10 minutter. Og i det store frikvarter kl. 10.00 havde vi 20 minutter, og så var der en strøm af skoleelever ned til bageren efter brød. Den nærmeste lå i Østergade over for kirken. Han blev kaldt "Cementbageren." Hans brød var ikke så godt som bager Madsen's i Midtergade. Han lå længere væk fra skolen, så det var mest de store der gik derover. En halv stang wienbrød kostede 37 øre.

Middagspausen var på en hel time, så vi der boede i byen kunne nå hjem og spise til middag. Det var før husmoderen fik udearbejde, så da spiste man varmt mad til middag. Vi boede i den anden ende af byen, nede ved havnen, der var ca. en km. fra skolen, så vi skulle skynde os for at nå det på en time. De store klasser var hurtigst ude af skolen, så Inger var altid foran og det sidste stykke vej var der kun os to tilbage. Når jeg så kaldte at hun skulle vente på mig, sagde hun "Løb så," og når jeg så stak i rend løb hun fra mig, så jeg blev godt sur og gal på hende.

Skoleårene var dengang opdelt sådan at fra 1. til og med 5. klasse gik vi alle samlet. Derefter blev vi så delt, så de der ville læse videre gik i realen, og vi andre skulle så fortsætte i 6. og 7. klasse. Vi var fire piger fra min klasse som var kommet tidligt i skole. Vi var kun 13 år da 7. klasse sluttede, og da man ikke måtte udskrives fra skolen før vi var konfirmeret og 14 år, skulle vi gå i 7. klasse igen, men det var vi ikke meget for. Vi kunne ikke lide pigerne i den klasse, så vi fik lov til at gå i 1. real det år. Min skolegang sluttede den 1. april 1950.

En anderledes fastelavnssang

Under 2. Verdenskrig blev Hals også besat af tyskerne, og de daværende bygninger på Skansen blev residens for den øverstbefalende på egnen, og samtidig opførte tyskerne en del barakker såvel indenfor som udenfor Skansen. Ved indkørslen til selve Skansen stod der bevæbnede vagter, så vi Halsboere var ikke bekendt med, hvor mange barakker der var indenfor, men udenfor, syd for Skansen på det grønne område, var der en hel del. Hvor mange har jeg ikke tal på, men også hele dette område var afspærret med et højt hegn, og også der stod der bevæbnede vagter.

De fleste af beboerne i Hals havde et afslappet forhold til tyskerne. Vi generede ikke dem, og de generede ikke os. Men én gang har jeg

passeret disse vagter. Min veninde Rigmor og jeg skulle ind med nogle skjorter, som Rigmor's mor havde vasket for en af de overordnede. Det hed sig, at Rigmor's far havde en "fætter" som var officer. Han havde kontor lige indenfor vagten. Jeg husker, at vi var lidt beklemte ved at skulle forbi vagterne med deres geværer, og sæt vi ikke kom ud igen! Vi fik afleveret skjorterne og fik et stykke chokolade, nejede pænt, sagde tak, og så hurtigt ud af døren, forbi vagten og ud af Skansen!

En anden oplevelse omkring barakkerne fandt sted en fastelavnsmandag; om det var i 1944 eller 1945 kan jeg ikke huske, men jeg var otte eller ni år gammel. Rigmor og jeg var ude og rasle ind. Vores købmand lå lige overfor mit hjem, så der skulle vi også ind og rasle. Der stod altid nogle fiskere og fik en sludder og lidt varme, og da vi nu havde sunget de fastelavnssange vi kendte, blev vi spurgt om vi ikke kendte flere, Jo, det gjorde vi da, svarede vi, og vi sang så godt vi kunne "Lilli Marleen" og da vi sluttede sangen fik vi et par ekstra mønter i raslebøssen, og så syntes de at vi skulle gå over til barakkerne og synge den sang for tyskerne.

Rigmor og jeg gik så over på Skansen til den tyske lejr og stillede os op udenfor hegnet og begyndte at synge "Lilli Marleen." På kort tid var der samlet en flok af unge tyske soldater på den anden side af hegnet, og det undrede os meget, at flere af dem stod og græd. Det var først senere, da vi blev ældre, at vi forstod, hvad det var der havde rørt de unge soldater.

Libertyskibe indefrosset i Limfjorden

Vinteren 1946-1947 var meget kold og lang. Temperaturen havde i lang tid ligget et godt stykke under frysepunktet. Fjorden havde længe været fyldt med isdannelser, og til sidst frøs den helt til, så vi kunne gå tværs over til Mou Bro.

Inde i Aalborg havde man haft besøg af to store Libertyskibe*, og da man blev klar over at fjorden var ved at lukke på grund af is, fik de travlt med at komme afsted, ud i åbent hav. Men det nåede de ikke. De frøs fast i isen mellem gården Bløden eller Grønlandslykke og Hals Havn. Der lå de kæmpestore skibe. Vi syntes at Københavnerdamperne var store skibe, men disse to var enorme, set med barneøjne.

Det blev et tilløbsstykke. Alle skulle ud til skibene de første dage. Jeg kan ikke huske hvor længe de lå der, men de lå der længe nok til at de ombordværende søfolk også kom ind til Hals, og min venindes far var kommet til at kende en af kokkene ombord. Han hed Eddi, og de har muligvis mødt hinanden oppe på kroen. Rigmor's far tog også

på besøg ude på det skib, Eddi var på.

Det var spændende for os børn at gå ud til skibene, for der vankede ind imellem slik, appelsiner og bananer til os. Jeg smagte min første banan det år. Jeg havde fået en meget grøn banen, og fået at vide at den skulle ligge mørkt og køligt, så den kunne modnes, så jeg lagde den mellem spiralfjedrene i min mors seng! Jeg kunne ikke vente med at spise den til den blev gul, så den smagte ikke så godt.

En dag da Rigmor og jeg var gået ud til skibene efter skoletid, så vi at nogle af Halsfolkenes slæde eller kælk stod derude på isen, ved det skib hvor Eddi var ombord. For at komme ombord skulle man kravle op af en rebstige som var hængt ud over rælingen, og da vi kunne se at Rigmor's far var der ombord, fik vi også lyst til at besøge Eddi, så vi entrede rebstigen, Rigmor først og jeg bagefter. Rebstigen var ca. 50-60 cm. bred og meget lang. Da vi var kommet et godt stykke op ad stigen blev der en del uro på dækket, og højt oppe kunne vi se en fem-seks hoveder stikke ud over rælingen, der iblandt Rigmor's far, og med det ansigtsudtryk de alle havde, blev vi først klar over hvor farligt et forehavende vi egentlig havde givet os ud på.

Så snart de kunne få fat i os blev vi hevet ind over rælingen og ned i Eddi's kahyt, og det kan nok være vi fik skældud. Da Rigmor og jeg blev klar over hvor farlig en klatretur vi havde været på, og at vi skulle ned samme vej, blev vi meget bange. Jeg kan huske at vi spurgte om ikke landgangen, som hang på siden af skibet, kunne blive hejst ned, så vi kunne gå ned ad den. Men der blev svaret nej! Kunne vi kravle op, måtte vi også kravle ned, samme vej. Det var med rystende knæ og bankende hjerte og skræk for den højde vi var oppe i, vi blev løftet over rælingen og ud på rebstigen, hvor vi så kravlede langsomt ned, med hver sin voksen bag os.

Vi var lettede og lykkelige, da vi stod på isen igen. Men det var et par slukørede og tavse piger der gik ind mod land sammen med en vred og rystet far.

* Libertyskib, af liberty = frihed, måske inspireret af Frihedsgudinden. Amerikansk standardfragtskibstype, bygget i massefabrikation under 2. Verdenskrig. Blev fremstillet sektionsvis, ofte på værksteder langt fra byggebeddingen, hvorved beddingstiden kunne ned-sættes fra tre til fem måneder til ca. en uge. Skibene var hovedsageligt elektrisk svejsede. De var på 10.700 t. med 2.500 hk. Fart 10-15 knob. Bygningen af Libertyskibe påbegyndtes sommeren 1941 og blev indstillet ved krigens ophør. I alt byggedes 2.714 Libertyskibe, heri indbefattet specialskibe.

BØGER OG PUBLIKATIONER FRA HALS MUSEUM

Af museets bøger og publikationer kan endnu erhverves nedenstående. Medlemmer af Museumsforeningen for Hals Kommune får 10% rabat. Pri- serne tillægges eventuelle forsendelsesomkostninger.

Bestilling ved henvendelse til:

Hals Museum, Postboks 31, 9370 Hals.

Tlf. 98 75 03 06. E-mail: museum@halskom.dk.

Årsskrift 1999, 2000, 2001, 2002. Pr. årg. 10 kr.

Ting og Tider, Nyt fra Hals Museum, nr. 1-13, 1998-2003. Pr. nr. 5 kr.

Nyhedsbrev fra Nordjyske Museers Østkystnetværk, nr. 1-5, 1998-2000. Pr. nr. 5 kr.

Hals Kalenderen 1997, 1998, 2000, 2001, 2002. Pr. årg. 20 kr.

Hals Kalenderen 2003. 35 kr.

Anthon Ravn: Hals-Egense Færgefart, 1986. 10 kr.

Carl Rise Hansen: Sognepræst og menighed, 1995. 30 kr.

Hanne Fredlev Nielsen: Hugdrupgård i Hou, 1996. 15 kr.

Klem Thomsen: Museumsforeningen for Hals Kommune, 1996. 30 kr.

Helge Ovesen: Lærer i Hou under Anden Verdenskrig, 1997. 10 kr.

Gerda Bergmann, Oda Dal, Birthe Hjelm, Yrsa Jensen: Huse i Hals I-VIII, 1999-2001. 45 kr.

Birthe Hjelm, Yrsa Jensen: Huse i Hals IX, 2002. 45 kr.

Jorn Bladsgaard Larsen: Limfjorden og dens betydning for landsbyen Gaa- ser, 1999. 10 kr.

A. Sund Nielsen: Tilflytter til Hou i 1947, 1999. 10 kr.

Klem Thomsen: Publikationer fra Hals Museum, 2000. 30 kr.

Per Henriksen: Feriedreng i Hals i 1920'erne, 2001. 20 kr.

Yrsa Jensen: S/S Kjøbenhavns forlis ved Hals 1948, 2002. 30 kr.

Henrik Gjode Nielsen: Blot Brudstykker, 1994. 98 kr.

Henrik Gjode Nielsen: Hals Kommune, 1995. 60 kr.

Henrik Gjode Nielsen: Besat og befriet, 1995. 60 kr.

Henrik Gjode Nielsen: Spring og sport, 1996. 85 kr.

Henrik Gjode Nielsen: Blot Brudstykker II, 1997. 98 kr.

Henrik Gjode Nielsen: Hugo Matthiessens Hals, 1998. 70 kr.

Henrik Gjode Nielsen: Ånden fra '49, 1999. 80 kr.

Henrik Gjode Nielsen: Hou Kirke, 2000. 98 kr.

Henrik Gjode Nielsen: Hals Skanse, 2001. 60 kr.

Henrik Gjode Nielsen: Fra tørv til natur, 2003. 80 kr.

ØSTER HASSING SKOLE OG FRØKEN ANDERSEN

Skønt den gamle sogneby Øster Hassing ikke kunne holde trit med den udvikling som satte ind i den mindre naboby Gandrup, da denne fik jernbaneforbindelse i 1899 og blev til stationsby, og skønt Øster Hassing relativt hurtigt måtte se sig overhalet indenom hvad angår indbyggertal, erhvervsdrivende, aktiviteter på foreningsfronten og hvad de evigt nye tider ellers førte med sig, så var og forblev Øster Hassing dog sogneby. Til sognebyen hørte naturligvis også en skole, og det er Øster Hassing Skole der ses på forsiden af Årsskrift 2002. Det er endda den nye skole, opført 1915, som var i funktion frem til 1965.

En af de, der gennem sit virke som skolelærer kom til at sætte sit præg på flere generationer af skolebørn, var lærerinde Frk. K. S. Andersen. Frøken Andersen, som hun naturligvis blev kaldt, var lærerinde i Øster Hassing i 30 år, nemlig fra 1898 til 1928. Frøken Andersen nåede således at virke i såvel den gamle Øster Hassing Skole, i en bygning opført 1851, og tillige en rum tid i den nye.

Frøken Andersen blev af sine elever og kolleger husket som en dygtig og energisk lærerinde, retfærdig og ”med kristeligt sindelag,” hvilket vil sige god og kærlig. Frøken Andersen havde fået lærergerningen ind på livet fra barnsben, idet hun stammede fra et lærerhjem, og hun havde en sjælden evne til at vinde og fængsle børnene, til at sætte liv i undervisningen.

Frøken Andersen forblev ugift hele sit liv, og gik som antydnet på pension i 1928. Hun flyttede da til Hjorring, hvor hun levede sine sidste år sammen med to søstre. Frøken Andersen døde i 1940.

På mange måder ligner Frøken Andersen's liv og gerning det typiske billede på en lærerinde, den i dag typiske forestilling om lærerinden i tiden omkring år 1900 og første del af 1900-tallet: Hun forblev ugift, og langt den overvejende del af sit arbejdsliv tilbragte hun ved samme skole. Hun var en god og dygtig lærerinde, en ”Pryd for sin Stand,” som det er blevet sagt. Og på sin vis ydmyg og anonym i den store historie.

Frøken Andersen har ikke sat sig spor i den historiske litteratur ved storladet dåd i landet og sognet. Hun har passet sit arbejde. Hun har sat sig spor i hukommelsen hos de børn, som hun har undervist. Hun har sat sig spor i form af nogle få papirark i Lokalhistorisk Arkiv for Hals Kommune på Hals Museum. Hun har sat sig spor i form af kærlig omtale, rosende ord og venlige erindringer. Og det er jo ikke de værste spor, man kan sætte sig.

HGN